Közösségi lehetőségek a mélyszegénység elleni küzdelemben

Önszerveződés és szakmai együttműködés

ÚJ SZÉCHENYI TERV

Közösségi lehetőségek a mélyszegénység elleni küzdelemben

Önszerveződés és szakmaközi együttműködés

Módszertani útmutató

Készült a „Közösségi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők integrációjáért program szakmai koordinációja” keretében.

2014

Szerzők: Molnár Aranka
Peták Péter
Vercseg Ilona

Közreműködők: Farkas Zsombor
Kóródi Miklós
Sain Mátyás

Olvasószerkesztő: Sík Júlia

Készült a „Közösségi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők integrációjáért program szakmai koordinációja” című projekt (TÁMOP 5.1.3-09/1-2009-0002) keretében. A projekt főpályázója az *Autonómia Alapítvány*, konzorciumi partnerei a *Közösségfejlesztők Egyesülete*, a *Lechner Lajos Tudásközpont Nonprofit Kft.* (korábban: *VÁTI Nonprofit Kft*.) és a *Szociális Szakmai Szövetség*.

A projekt az Európai Unió támogatásával,
az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

ISBN: 978-963-08-9171-4

Budapest, 2014

www.melyszegenyseg.hu

Tartalom

1. Bevezetés ... 5
2. Közösség és fejlesztés ... 7
2.1. Az emberi erőforrás fejlesztése ... 7
2.2. Közösség és civil társadalom ... 7
2.3. A közösségfejlesztés mozgástere ... 8
2.4. Mi a közösségfejlesztés? ... 9
3. A mélyszegénységben élők bevonása és aktivizálása ... 13
3.1. Elérés és megszólítás ... 13
3.2. Aktivizálás ... 15
4. A települési közösség szélesebb körének bevonása ... 27
5. Tapasztalati és közösségi tanulás ... 34
5.1. A tapasztalati és közösségi tanulás ... 34
5.2. A „képessé válás” ... 37
6. Közösségi szolgáltatások ... 42
6.1. Szolgáltató közösségek ... 42
6.2. Settlement ... 46
6.3. Szolgáltató intézmény és közösségfejlesztés ... 48
7. Szakmák és intézmények közötti együttműködés ... 51
7.1. Miért fontos a szakmaközi, intézményközi munka/együttműködés? ... 52
7.2. Miért nehéz a szakmaközi, intézményközi munka/együttműködés? ... 53
7.3. Tapasztalatok ... 53
7.4. Lépésjavaslatok ... 55
8. Részvétel a döntéshozatalban ... 57
8.1. Informális egyeztetések, nem hivatalos érdekkijárás ... 58
8.2. Szószólói szerep, érdekképviselet ... 58
8.3. Közvetlen civil érdekérvényesítés ... 59
8.4. A közösségszervezésről ... 60
8.5. A közösség szervezettségi szintjének emelése: önállósodás, intézményesülés ... 61
9. Zárszó ... 63
Felhasznált és ajánlott irodalom ... 65

„A fejlődés nem a javakkal kezdődik, hanem az emberekkel, *az emberek tanultságával, szervezettségével és fegyelmével*. E három nélkül minden erőforrás rejtett, kiaknázatlan, puszta lehetőség marad. Léteznek természeti kincsekkel igen gyéren ellátott, mégis virágzó társadalmak, és a háború után bőven volt alkalmunk megfigyelni a láthatatlan tényezők elsőbbségét. Minden olyan ország, amelyben az oktatás, a szervezettség és a fegyelem magas szinten állt, bármilyen feldúlt volt is, „gazdasági csodát" produkált… Ez tehát a fejlesztés központi problémája. Ha a szegénység elsődleges oka e három tényező hiányosságaiban rejlik, akkor a szegénység elsősorban ezeknek a hiányosságoknak a kiküszöbölésével enyhíthető. Ez az oka annak, miért nem lehet a fejlesztés teremtő aktus, miért nem lehet a fejlesztést rendezni, megvásárolni, átfogóan megtervezni: miért van az, hogy *evolúciós folyamatot igényel*. Az oktatásban nincs „ugrás", ez egy fokozatos, igencsak megfoghatatlan folyamat. A szervezésben sincs „ugrás", hanem fokozatos fejlődés, megfelelés a változó körülményeknek. S egész pontosan ugyanez vonatkozik a fegyelemre is. Mindháromnak lépésről lépésre kell kibontakoznia, és *a fejlesztési politika legfontosabb feladata szükségképpen az, hogy meggyorsítsa ezt az evolúciót*. Mindháromnak az egész társadalom, s nem csupán egy elenyésző kisebbség sajátjává kell válnia."

(Elhangzott 1966-ban Ernst F. Schumachertől az Afrikai Iroda közgyűlésén.)

1. Bevezetés

A szegénység elhatalmasodása és gyorsuló mélyülése mára kikerülhetetlen kihívásként jelenik meg a társadalom és intézményrendszerei számára. Döntő, hogy a megszólított társadalom és a helyi közösségek akarnak-e, s ha igen, tudnak-e változtatni a mélyszegénységben és kirekesztettségben élők helyzetén. Elő akarják-e/tudják-e segíteni a társadalmi, közösségi segítés és az önsegítés létrejöttének azt az elegyét, amely idővel lehetővé teszi a mélyszegénységből való kilábalást? Kérdésként merül fel, hogy a működő intézmények túlterheltségük és gyakran forráshiányuk mellett tudnak-e változtatni a munkájukban uralkodó szemléleten, uralkodóvá tud-e válni a problémák kezelésének közösségi megközelítése?

Egyetlen projekt nem hoz nagyságrendi változást, de előkészítheti azt oly módon, hogy számos értékelhető és a későbbiekben is felhasználható tapasztalatot halmoz fel. Ez – megfelelő fejlesztési politikával – megnyithatja az utat a következő, nagyobb szabású közösségi-társadalmi fejlesztések előtt.

Ez a módszertani kiadvány, amely a TÁMOP-5.1.3 (továbbiakban: Mélyszegénység program) pályázati konstrukció keretén belül jött létre és jelenik meg, a közösségi megközelítésre épül, s e szempontból kívánja segíteni a szegénység elleni küzdelemre vállalkozók felkészülését és munkáját.

A Mélyszegénység program sok szempontból kísérletnek tekinthető. Egyedi benne az, hogy az egymásra épülés szándékával két különböző pályázatot hirdetett meg. Az egyik pályázat célja, hogy szakmai támogatást nyújtson azon nyertes konzorciumok számára, akik a hátrányos helyzetű településekből kialakított akcióterületeiken a programjaikat megvalósítják.[1] A program másik egyedisége a kötelező szakmaközi együttműködés, mely esetünkben a szociális szakma, a vidékfejlesztés és a közösségfejlesztés alapelveinek és eszköztárának összehangolására vonatkozik.

Kiadványunkkal azokat szeretnénk megszólítani, akik a mélyszegénységben élők problémáira közösségi megoldásokkal próbálnak reagálni, legyenek bár közösségfejlesztők, közösségi munkások, közösségi gazdaságfejlesztéssel, társadalmi tervezéssel vagy közösségszervezéssel foglalkozók, vagy olyanok, akiket vonz a közösségi megoldáskeresés, bármely szakmában dolgozzanak is.

[1] A szakmai támogatást nyújtó konzorcium tagjai: Autonómia Alapítvány, Közösségfejlesztők Egyesülete, Lechner Lajos Tudásközpont Nonprofit Kft. (korábban: VÁTI Nonprofit Kft.), Szociális Szakmai Szövetség.

A Mélyszegénység program során azt tapasztaltuk, hogy a közösségfejlesztés iránt – elsősorban a célirányos pályázati kiírás hatására – a korábbinál szélesebb érdeklődés mutatkozott. Ezzel együtt a közösségi megoldások iránti nyitottság is kezd érzékelhetővé válni. Ezt a motiváltságot szeretnénk kiadványunkkal tovább erősíteni, átfogó szakmai rálátást adni, elkerülendő a rövid ideig tartó, ám kétségkívül jelen lévő és megalapozatlan csodavárás csapdáját. Gyakori tapasztalatunk, hogy a helyi programok tervezői, megvalósítói a települések egyetlen kiútjaként tekintenek a közösségfejlesztésre. Sok dolgunk volt ennek az elvárásnak a kezelésével. Ezúton is szeretnénk megerősíteni és hangsúlyozni, hogy **a közösségfejlesztés önmagában nem tudja a strukturális problémákat kezelni, de hozzájáruló szakmaként, más szakmákkal együttműködve, képes változásokat előidézni a helyi közösségekben** (szomszédságokban, településeken, térségekben). Ezek a változások a problémák közösségi szintű kezeléséhez vezethetnek.

A kiadványban szereplő tématerületeket a Mélyszegénység program fókuszai és tapasztalatai alapján választottuk ki, ám azok kifejtésénél felhasználtuk a közösségfejlesztés ide kapcsolható, másutt szerzett módszertani tudását is. A 25 támogatott projektben különféle elképzelésekre, jártasságokra és szaktudásokra épülő közösségi cselekvési módokat láttunk az érintettek minél szélesebb körének megszólítására, bevonására, aktivizálására. A megoldások köre a családokkal való együttműködéstől az önsegítő csoportokon át a lokális szerveződés generálásáig, vagy rendezvények szervezésétől különböző közösségi alapú szolgáltatásokat nyújtó közösségi házak és settlementek beindításáig, működtetéséig terjedt.

Egyetlen kiadvány nem ölelheti fel a ma elérhető ismeretek teljességét, hiszen a mintegy 30 éves hazai gyakorlat mellett az elmúlt tíz évben más szakmák műhelyeiben is több közösségi jellegű kezdeményezést ismerünk, amelyek tapasztalatairól számos szakmai anyag készült. Ugyanakkor kiadványunknak nem célja a már leírt és megjelent módszertanok másodközlése. **Módszertani anyagunk végén azonban válogatást ajánlunk** a különböző szakmák közösségi jellegű kiadványaiból, valamint a legfontosabb, már megjelent közösségfejlesztési módszertani és elméleti leírásokból.

2. Közösség és fejlesztés

2.1. Az emberi erőforrás fejlesztése

A közösségfejlesztés, közösségi munka célja nem a fizikai, infrastrukturális fejlesztés – bár ilyen hozadékai is lehetnek a jó közösségi folyamatnak –, **hanem az emberi erőforrás fejlesztése.** Emberi erőforrás alatt értjük magát az *embert* – képességeit, tudását, szellemi és fizikai állapotát, társadalmi kapcsolatai révén kialakult tulajdonságait és mikrokörnyezeti kapcsolatait. Ez utóbbihoz tartoznak a társadalom intézményes viszonyai, a társadalmi kooperációt és konfliktusfeloldást biztosító, azt szervező társadalmi szervezetek, intézmények, alakzatok és mozgalmak. Az emberi erőforrás fogalmához tartoznak emellett az ember alapvető társadalmi viszonyait meghatározó normák, értékek, tudásstruktúrák, információk és motivációk, valamint a társadalom makroszintjének intézményei, amennyiben ezek működésükkel az ember társadalmi lehetőségeit bővítik, s a jövőre vonatkozó döntések terét tágítják.[2]

2.2. Közösség és civil társadalom

Látjuk, hogy az emberi erőforrások rendszerét az egyén, annak mikrokörnyezete és társadalma alkotja, s mindebben benne foglaltatik a *közösség,* amely szerves módon hatja át e rendszert. Elterjedt nézet, hogy a társadalom nagyobb egységet jelöl, mint a közösség. A *közösség organikus képződmény, a társadalom pedig funkcionális***,** a gyakorlati élet megszervezése érdekében fokozatosan jött létre – az állam, a tőkés gazdaság, az intézmények, a nyilvánosság stb. működtetésére.

A közösség organikus képződmény, a társadalom pedig funkcionális.

A *közösség* lehet *hely*, *érdeklődés szerinti választott közösség* és *szellemi, lelki közösség* is, amelybe „mindenestül" beletartozik az egyén, míg a szervetlen, funkcionális *társadalomhoz* az egyén – főként a munkamegosztás következtében – csak „töredezett formában"[3] tartozik. A közösség értelmezése számos további fontos elemmel árnyalódik: az *odatartozás* és *a kötődés*, a *kölcsönhatás* és az *identitás,* amelyen a közösség osztozik. „Természetesen

[2] Dr. Gyekiczky Tamás (1994): *Emberi erőforrások és modernizációs stratégiák*. Szociológiai adalékok az emberi erőforrás-fejlesztések és az emberitőke-beruházások társadalomtörténetéhez. Budapest: T-Twins Kiadó.
[3] Hegel kifejezése

minden csoport egyúttal közösség is, de azok a közösségek, amelyeknek tagjai nincsenek egymással interakcióban, nem tekinthetők csoportoknak."[4]

A modern közösségiség lényegét a civil társadalom fogalma is kifejezi, mert szintetizálja a modern ember két fontos szükségletét: a valahová tartozás és a szabadság igényének egymás mellettiségét. A civil társadalom *kulturális közege* a közösség. A helyi közösségben létrejövő civil társadalom az ott honos helyi kultúrát fogja elsajátítani-alkotni-képviselni, de magában hordozza az azon túli globális elemeket is.

2.3. A közösségfejlesztés mozgástere

Mindennek megfelelően *a közösségfejlesztés mozgásterét* elsősorban a lokális közösség és civil társadalma fejlesztésében jelöljük meg, beleértve a csoportokkal, szervezetekkel és hálózatokkal való munkát is. *A közösségfejlesztést a csoport, szervezet, hálózat létrejöttének megelőző lépéseként, az életre segítés mozzanataként értelmezzük.* Ha már létrejön a szerveződés, akkor – szükség esetén – átveheti a közösségfejlesztő szerepét más szakmai terület képviselője, például a szervezetfejlesztő.

Miért lokális és miért civil? Amikor a közösség földrajzi vonatkozásban jelenik meg, az adott földrajzi hely a helyi közösségi munka fizikai, de mint viszonyrendszer, pszichikai tere is. A tér tehát, az azt belakó emberekkel, több mint fizikai keret: kultúrája van, vagyis történelme, nyelve, normái, identitása, szimbólumai, hagyományai, jelenbeli közösségi hiányai (pl. az anómia jelenségére gondolunk), konfliktusai, zárt vagy nyitott jellege és jövőbeni perspektívái.

Az a tény, hogy az emberek egymás közelségében élnek, még nem jelenti szükségszerűen azt, hogy közösséget alkotnak.

Az a tény, hogy az emberek egymás közelségében élnek, még nem jelenti szükségszerűen azt, hogy közösséget alkotnak – a köztük lévő *viszonyok, kapcsolatok és informális hálózataik* teszik őket közösséggé: családok, barátok, szomszédok, a civil élet és más variációi. Az emberek ott cselekszenek, ahol élnek, s bár cselekvésük hatása messze túlnyúlhat a lokalitás határain, azok hatnak a lokális életre is.

[4] Merton, Robert K. (1980): *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra.* Budapest: Gondolat Kiadó.

2.4. Mi a közösségfejlesztés?

A közösségfejlesztés fogalmát a Mélyszegénység program projektmegvalósítói sokféleképpen közelítették meg. Említik olyan motivációs eszközként, amely hozzásegíti az embereket ahhoz, hogy le tudjanak együtt ülni egy asztalhoz, attól függetlenül, hogy ki hová tartozik. De megjelenik kohéziós erőként is, amely ahhoz szükséges, hogy az emberek részt vegyenek a közösségi folyamatokban. Vannak, akik fontosnak tartják a bezárkózás, elszigetelődés, befelé fordulás oldásában, az információhoz való hozzájutásban, valamint a mentális segítségnyújtásban is.

„Nekem ez a program mutatta meg, hogy mi az a közösségfejlesztés. Én korábban azt hittem, hogy ez a művelődésszervezőt jelenti. (…) Ahol közösségfejlesztés nincs, ott azt érzi az ember, hogy valami hiányzik.” (szakmai vezető)

„Talán az igazi az lehet, amikor eljutnak oda a családok, hogy fontosnak tartják azt, hogy ők alakítsák azt a közösséget, és hogy ne mi föntről. Ezt próbáljuk mindenhol elültetni, és tőlük várni a megoldást… vagy hogy ötleteljünk közösen. Nem akarjuk a szájukba adni, hogy azt csinálják, amit mi kigondoltunk, mert közel sem biztos, hogy az a jó. Hanem hogy a saját területükön, saját településükön, saját problémájukból kiindulva próbálják fölépíteni azt, hogy mit szeretnének.” (szakmai vezető)

Mi is valójában a közösségfejlesztés? A közösségfejlesztés *közösség általi fejlesztést* és *szaktevékenységet is* jelent. Csak akkor beszélhetünk közösségfejlesztésről, ha az egyes közösségek tagjai, szervezetei és intézményei fejlesztik a saját közösségüket. A közösségfejlesztő „csak” katalizálja és szakmailag segíti ezt a folyamatot. A közösségfejlesztő azért kezdeményez, hogy a közösség átvegye tőle ezt a tevékenységet, és elinduljon a problémák közösségi megoldásának útján, melyhez a szakember a képessé tétel változatos eszközeivel járul hozzá.[5]

A közösségfejlesztő „csak” katalizálja és szakmailag segíti a folyamatot.

A közösségfejlesztés mint szakma átmeneti, szervezett és szakszerű beavatkozást jelent a közösségek életébe annak érdekében, hogy a közösség képes legyen saját problémáinak kezelésére, mérséklésére, megoldására. A beavatkozás addig tarthat, ameddig a közösség tagjai nem válnak a *változás* meghatározó tényezőivé.

[5] Vercseg Ilona (2011b): Közösség és részvétel. A közösségfejlesztés és a közösségi munka gyakorlatának elmélete. Budapest: Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület.

A közösségi beavatkozás olyan átfogó tevékenység, amely az érintettek és a különböző szakmák, intézmények együttműködésével rendszerszerű, fejlesztő típusú változások létrejöttét eredményezi.

> *„A közösségi munka a története során fokozatosan olyan, a társadalmi integrációt elősegítő tevékenységgé vált, amely hatékonyan képes fokozni a társadalom kezdeményező- és cselekvőképességét, segíteni a társadalmi intézményrendszer átalakulási és újraalakulási folyamatait, összehozni a társadalom különböző szereplőit, partnerségi kapcsolatokat kiépíteni térségi és társadalmi szinten, és mindezzel képes fokozni a társadalom demokratikus önszerveződését."*[6]

A közösségfejlesztés mára széles körben használatos fogalommá vált, előterjesztésekben, stratégiákban, pályázati kiírásokban és útmutatókban célként és eszközként egyaránt megjelenik, gyakran szinonimákként használva a közösségfejlesztés, közösségi munka, közösségszervezés kifejezéseket.

A közösséghez tartozás és a társadalmi tőke jelentősége

A közösségfejlesztés célja hogy mindenki tartozzon valahová – senki ne legyen kirekesztve –, közösségi és társadalmi beágyazottságban éljen, legyen esélye, lehetősége saját és közössége életfeltételeinek javítására. Képes legyen részt venni a kedvező változásokat célzó közös cselekvésekben. Általánosságban tehát a közösségfejlesztés célja a közösséghez és társadalomhoz tartozás elősegítése az érintettek részvételével, fokozott bevonásuk révén.

A közösséghez tartozás cselekvő viszonyokon[7] keresztül jelenik meg, ami azt jelenti, hogy az egyén önmagán kívül a közjóért, a közösség érdekeiért is tesz. A közösség szükséglete az egyéné is, míg ez fordítva nem mindig igaz, vagyis az egyes emberek szükségletei nem feltétlenül azonosak a közösség szükségleteivel. A különböző tevékenységek nem a problémákban érintettek számától lesznek közösségiek, hanem attól, hogy közösségi szükségletekre reagálnak közösségi módon.

> ***A közösséghez tartozás cselekvő viszonyokon keresztül jelenik meg.***

[6] Csongor Anna – Darvas Ágnes – Vercseg Ilona (2003): *Közösségi és civil tanulmányok*. Szakirányú továbbképzési szak létesítési és indítási kérelem, Budapest: ELTE TáTK, Szociális Munka és Szociálpolitika Szak.

[7] Csepeli György – Prazsák Gergő (2010): *El nem múló feudalizmus.* Budapest: Társadalmi Konfliktusok Kutatóközpont.

A közösségek tagjaik hozzájárulása által erősödnek: minél több emberben tudatosul a közösséghez tartozás fontossága, minél többen járulnak hozzá a közösség gyarapításához, annál jobban tudják a közösség szocializációs, gazdasági, részvételi, kontroll- és szolidaritásfunkcióit gyakorolni.[8] A mélyszegénységben élő embereknek nem könnyű a mindennapi megélhetésükért való küzdelem mellett a szélesebb körre, a közösségre is figyelniük. Ez elősegíthető azonban, ha bevonásukkal a felismert problémákat és a megoldásra váró feladatokat közösségi szintre emeljük.

A közösségek tagjaik hozzájárulása által erősödnek.

„Az volt a kulcsfontosságú az egész történetben, hogy tudunk-e formálni közösséget, vagy nem. Utána már bármit lehet csinálni. (…) Már csak azért is, mert ezek az asszonyok egyébként, hogyha közösségben megerősödnek, nagyon talpraesetten tudnak ügyintézni. (…) Tanácsot is tudnak egymásnak adni, segíteni is tudnak egymásnak. Eddig így együtt nem tudtak erősen, csoportként tevékenykedni. (…)” (projektvezető)

Paul Henderson angol közösségfejlesztő európai közösségfejlesztési tapasztalatok alapján így jellemzi a társadalmi kirekesztettséggel sújtott közösségeket: elnyomottság érzése, szegénység és munkanélküliség, a konfliktusok magas szintje, elszigeteltség, kiterjedt bűnözés és félelem a bűnözéstől, szegényes lehetőségek, alulfinanszírozott és megbízhatatlan közösségi szolgáltatások.

„Nem szabad azonban abba a csapdába esnünk, hogy egy teljességgel negatív és kétségbeejtő képet festünk a társadalmi kirekesztettség által érintett közösségekről – a bánat számtana szerint, amelyben a kirekesztés, a szegénység és a hátrányos helyzet egyenlő a közösségek elvesztésével. Mindez nagyon félrevezető lenne. A közösségfejlesztők és más szakemberek időről időre bizonyítékokat szolgáltatnak az ilyen közösségek rugalmasságáról. Ezek a közösségek rengeteg egymással összefüggő problémával néznek szembe, és ezért megerősítésre szorulnak. Sokszor azonban olyan jellemzőkkel is rendelkeznek, amelyeket még a tehetősebb, tisztább, modernebb szomszédságok is megirigyelhetnek, s ezek a jellemzők: találékonyság (…), informális hálózatok és társadalmi kötődések (…), kölcsönös segítségnyújtás (…), sokszínűség (…). A szomszédság életminősége igenis fontos a helyiek számára, még ha annak nagyfokú társadalmi kirekesztéssel és alacsony társadalmi tőkével is kell szembenéznie.”[9]

[8] Warren, Roland L. (1963): *The Community in America*. Chicago: Rand McNally.
[9] Henderson, Paul (2007 [2005]): *A kirekesztettek bevonása.* Az európai közösségfejlesztés gyakorlatától a szakmapolitikáig. Budapest: Közösségfejlesztők Egyesülete, 24–26. o.

A **társadalmi tőke**[10] az emberek közötti bizalom mértékére, a szervezettség szintjére, valamint az emberek és az intézmények közötti kapcsolatokra utal. Kutatások szerint a társadalmi, közösségi infrastruktúra fejlettsége és a gazdasági fejlődés kapcsolatban állnak egymással. Ez teszi fontossá az erős közösségek építését, de nem mindegy, hogy a közösségfejlesztési folyamat során a társadalmi tőke melyik aspektusa, típusa erősödik. **A közösségfejlesztés célja a társadalmi csoportok határain átnyúló, a távolabbi barátokhoz, kollégákhoz fűződő viszony** (az ún. *áthidaló* társadalmi tőke), **valamint a civil szervezetekhez, az intézményekhez, a hatalommal rendelkezőkhöz fűződő kapocs** (az *összekapcsoló* társadalmi tőke) **fejlesztése**, hiszen az emberek ez által tudnak integrálódni. A harmadik típus, az *összekötő* (egyes szakirodalmakban: *kizáró*) társadalmi tőke, amely bizalmon és szolidaritáson alapszik, és a zárt, társadalmilag homogén csoportok sajátja. Ennek nagy jelentősége van, hiszen gyakran a túlélést jelenti a mélyszegénységben élők számára.

A társadalmi, közösségi infrastruktúra fejlettsége és a gazdasági fejlődés kapcsolatban állnak egymással.

A mélyszegény családok között erős a szolidaritás, a kapcsolati háló, amit csak az a személy lát, aki közel kerül hozzájuk. Az elemi szolidaritás gyakran átnyúlik a szomszéd településre is. A vándorlás (egyik településről a másikra) náluk túlélési stratégia. Aki felrúgja az így kialakult szabályokat, kikerül ebből a kapcsolati hálóból, amivel a fennmaradását is veszélyeztetheti. A mélyszegénységben élők egy közösség, felváltva élik fel a közösség rendelkezésére álló erőforrásokat. Az egész közösséget kell megemelni, csak így tudunk eredményt elérni. Ha csak kiválasztott családokkal dolgozunk, akkor fennáll az a veszély, hogy amint visszakerülnek a közösségbe, az elért pozitív hatások hamar felszámolódnak, a kapcsolati háló visszahúzza őket. (Elhangzott a közösségfejlesztő szakmai műhelyen, 2013. február 4–5.)

A közösséghez tartozás cselekvő viszonya a közösségi munkában való részvétellel érhető el. Ehhez szükséges, hogy a közösség tagjai ismerjék egymást és a közösséget, valamint legyenek kapcsolataik a településen belül és azon kívül is. Mindennek létrejöttéhez a közös ügyek azonosítására és együttes cselekvésre van szükség, amely során elindulnak a közösségi önsegítő folyamatok, kialakulnak az önszerveződések és a meglévőnél több biztonságot, nagyobb védettséget jelentő kapcsolatok .

[10] Putnam, Robert (2000) és más szerzők írásai.

3. A mélyszegénységben élők bevonása és aktivizálása

„A mélyszegénység ügyét a helyi közösség ügyévé kell tenni… Konkrétan nem jelöltünk meg családokat, akiket úgymond be akartunk vonni a programba, a mi elvi megközelítésünk az, hogy a teljes településsel dolgozunk, ugyanis a fő cél az, hogy a mélyszegénység ügyét a helyi közösség ügyévé kell tenni. A kommunikációt, az együttműködést az egész közösségen belül, tehát azok között is, akik nem élnek mélyszegénységben, és a mélyszegények között egyaránt beindítjuk, persze a mélyszegénységben élőkre fókuszálva. Mi így kezdtük el, és mind a mai napig így csináljuk." (szakmai vezető)

3.1. Elérés és megszólítás

A 25 helyi program megvalósítói számára az első gyakorlati kihívást a mélyszegénységben élő célcsoport azonosítása, elérése, bevonása jelentette. Erre a projektekben közreműködők változatos módszereket alkalmaztak. Saját tapasztalataikra támaszkodtak, vagy ennek hiányában információt kérhettek a térségi szociális intézményektől, vagy korábbi társadalomfejlesztéssel foglalkozó projektek munkatársaitól. A bevonás közvetlenebb formái beszélgetések kezdeményezése az érintettekkel – első körben a közösség tagjai által számon tartott hangadó személyekkel –, vagy közösségi rendezvények alkalmával a programot bemutatva a csatlakozás lehetőségének felkínálása. Voltak, akik hólabdamódszerrel minden érintett családdal készítettek interjút, de akadt olyan projekt is, ahol a bemeneti állapot és a szükséglet felmérése során szólították meg a célcsoportot.

Megszólítani könnyebb, mint fenntartani a közösségi folyamatot.

A közös munka iránti elköteleződést érdemes szándéknyilatkozatban rögzíteni. Ez a helyi projektek eszközeit vizsgálva lehet szóbeli megállapodás, a részvételről szóló döntés kimondása, de lehet formalizált is (szerződésben rögzített feltételekkel és kötelezettségekkel). A közösségfejlesztési folyamatok során ez utóbbit nem szoktuk alkalmazni. (A bevonás módszertana meglehetősen kidolgozott. Lásd erről a kötet végi válogatásban megadott irodalmat.)

Megszólítani könnyebb, mint fenntartani a közösségi folyamatot.

Nem könnyű olyan folyamatban elkötelezni embereket, szervezeteket és intézményeket, amelynek eredményeit, hatásait nem tudjuk előre. A szakember természetesen adhat néhány általános fogódzót – mi szokott ilyen helyzetekben

történni, milyen konfliktusok keletkezhetnek és azok hogyan kezelhetők, meddig juthatnak el a folyamat során, milyen esélyek vannak a folytatásra stb. Mindig vannak olyan helyi szereplők, akik úgy gondolják, mindent meg kell próbálni; olyanok, akik vállalkozó szelleműek és jól tűrik a nyitott helyzeteket.

A munka demokratikus alapon működik: mindenki fontos, mindenkire odafigyelnek, mindenki elmondhatja a véleményét, bemutathatja hozzáértését. A főbb erősségek egyike az, hogy konkréttá válnak, és a közösségi nyilvánosságban kiválasztódnak olyan közösségi ügyek, amelyeket csak közösen lehet/kell megoldani, amelyekért közösen szükséges cselekedni. Ha ezeket az ügyeket a közösség önmaga találja meg, ha felismerésük belülről jön, akkor magáénak is érzi azokat, és rendszerint minden tőle telhetőt megtesz értük. **A közösségfejlesztő csupán segíti ezeknek az ügyeknek a megtalálását, felhangosítva a kimondott problémákat, esetleg példákat mutatva be a megoldásokra, a máshol elért változásokra.**

A közösségfejlesztőnek el kell érnie, hogy az aktív helyi közösségi tagok maguk tárjanak fel szükségleteket, maguk keressenek a közjóért cselekedni képes társakat, tervezzenek programokat, szervezzenek találkozókat, teremtsenek forrásokat.

„Amikor a közösségfejlesztés a társadalmi kirekesztés problémájának megoldására törekszik, szinte evidencia, hogy azok az emberek, akik megtapasztalják a társadalmi kirekesztést, nehezen csatlakoznak bármilyen közösségi szervezethez. Köztudott, hogy a társadalom perifériájára szorult embereket szomszédjaik gyakran kritizálják vagy kiközösítik. (…) A közösségi ügyekben való részvétel hatására azonban megdőlhetnek azok a negatív sztereotípiák, amelyeket kívülállók gondolhatnak e közösségekről, és ezzel pozitív folyamat veszi kezdetét.”[11]

„Szűk stábbal dolgozunk, négy szakmai alkalmazottunk van. Rajtam, a szakmai vezetőn kívül dolgozik egy szociális munkás, egy közösségfejlesztő és egy vidékfejlesztő kolléga. Az alapelv az, hogy nekünk az a dolgunk, hogy megsokszorozzuk magunkat, helyi embereknek adjuk át a tudásunkat. Úgy indultunk neki a projektnek, hogy közösségi feltárást végeztünk. Ennek az volt a célja, hogy ismerjük még jobban a közösségeket, indítsunk be aktivitásokat, embereket, valamint találjunk olyan helyi, aktív, közösségben gondolkodni tudó embereket, akiket helyi közösségi munkásokká kiképezhetünk. Az első szakaszban ez történt, az interjúk során találtunk a hét településről 12 embert, akik vállalták, hogy elvégeznek egy képzést és utána önkéntes alapon, közösségi munkás és önkéntes koordinátorként dolgoznak. A képzés után

[11] Henderson uo.

együtt dolgoztunk, úgynevezett „szomszédsági önkénteseket" kerestünk, ez is saját fejlesztési programelemünk. A szomszédsági önkéntesek a saját lakókörnyezetükben a szociális munka előtti tevékenységet végeznek, információt nyújtanak, ügyintézésben segítenek. A hét településen negyven ilyen embert sikerült találni, aki vállalta, hogy hajlandó tanulni és csinálni. Harmincan végezték el a képzést, és kezdtek el dolgozni." (szakmai vezető)

3.2. Aktivizálás

A közösségi kezdeményezés kezdeti szakaszának legfőbb célja a helyi lakosság és (ha vannak) szervezeteik *aktivizálása,* megszólítása és bevonása a közös gondolkodásba és a helyi cselekvésekbe. Ennek eszköze a folyamatos közösségi kommunikáció.

Az aktivizálás eszköze a folyamatos közösségi kommunikáció.

„…a folyamatban kell lennie valakinek, aki az embereket összekovászolja. Az ő szerepét katalizátorként is értelmezhetjük. Fontos, hogy legyen az embereknek olyan közösségük, amelyben az érdekeik mentén kezdhetnek el tevékenykedni, az életminőségük javítása érdekében. (…) egyrészt a kovászembert keressük, másrészt pedig azon felül, hogy ő kiket tud összehozni, fontos megismerni, hogy nekik mi van a fejükben, mit akarnak, mit gondolnak saját magukról, hogyan gondolkodnak (…) Ezt generálni, facilitálni kell, nyilván ott kell ülnie egy olyan embernek, aki fel tudja tenni ezeket a kérdéseket (…) gondolkodtatni tudja őket. (…) leginkább a civil kerekasztal ilyen, de több szűrőn keresztül áll össze – közösségi program, felzárkóztató képzés (…) azon van a hangsúly, hogy maga a kovászember olyan legyen, hogy minden egyes helyzetben meglássa, megérezze a közösségfejlesztés lehetőségét. (…)

Minden egyes helyzetben, hogy hogyan szólítom meg az embert, milyen konkrét feladatot szabok rá – mert feladat nélkül senki meg nem mozdul. Ha csak azt mondom, hogy gyere el, nem fog eljönni; ha azt mondom, hogy gyere el, mert te sütöd majd a palacsintát, vagy te csinálod majd a zsákbamacskát, te csinálod a büfét, akkor el fog jönni, és akkor ez már megint egy olyan lehetőség, hogy lehet erről-arról beszélgetni." (szakmai vezető)

A közösségfejlesztés fókuszában (módszertani szempontból)[12] az érintettek saját ügyeikben való részvételének erősítése áll – ez hozza létre, illetve erősíti és

[12] A módszertani szempont mellett léteznek alapelviek és a tevékenység tartalmára vonatkozó fókuszok is, kifejtésüket lásd Vercseg (2011b): *Közösség és részvétel* c. könyve 27–35. és 63–131. oldalain.

mélyíti a közösséghez tartozást. **A módszertannak az a feladata, hogy minél több érintett kapcsolódását tegye lehetővé a helyi közösségi mozgalomhoz.**

A közösséghez tartozás kiépüléséhez[13] számos, a helyi projektek egy része által szintén alkalmazott lépés vezet. Ilyen például:

- kapcsolatépítés,
- a bizalom építése,
- a kommunikáció szélesítése, a saját helyzet feltárása és megértése,
- a közös tevékenységek kereteinek meghatározása és ezek megvalósítása.

További fontos elem

- a szektorok közötti párbeszéd megteremtése (amelyben nincs alá-fölé rendeltség),
- a cselekvésekhez szükséges tudás megszerzése – informális, nem formális és formális tanulási alkalmak szervezése a képessé válás érdekében.

„Az emberek nagyon-nagyon szívesen veszik és ugyanakkor meglepetéssel, hogy őket kérdezik. Ez nálunk konkrétan a közösségi beszélgetéseket jelenti. A közösségfejlesztő kollégák az adott településen csak moderálnak, mert a problémát az emberek hozzák, beszélnek róla, és örömmel veszik, hogy őket is meghallgatják." (programvezető)

A mélyszegénységben élő emberek esetében hasonló lépésekre van szükség, ám a folyamat során figyelembe kell venni a szegények élethelyzetének sajátosságait is. Helyzetük számos olyan viselkedési formát (bezárkózás, látszólagos érdektelenség, indulatosság, elutasítás) alakított ki, amelyek megváltoztatása nem könnyű, de építeni lehet a kíváncsiságra és arra a várakozásra is, amit a program és a szakember megjelenése válthat ki. („Végre foglalkoznak velünk!") E helyzet esetleg nagyobb türelmet, hosszabb ideig tartó kezdeményezést igényel a közösségfejlesztőtől, mint ha középosztálybeliekkel dolgozna. Emellett tele van a közösségfejlesztéssel szembeni túlzott elvárásokból adódó csapdahelyzetekkel (ami egyébként minden folyamatban jelentkezik, csak itt talán nagyobb a tétje). Az újra és újra tisztázódó szerepek azonban sokat segíthetnek, és a kibontakozó közös cselekvés végül egyértelműsíti, hogy itt az érintettek önsegítéséről és önszerveződéséről, s nem mások jótékonykodásáról van szó.[14]

---

[13] A közösséghez tartozás kiépüléséhez vezető lépések lényegében technikai jellegű beavatkozások, amelyek tartalmát a velük dolgozó érintettek adják meg. E tartalmak, kiegészülve újabb módszertani elemekkel, hozzák létre jó esetben az új minőségű kapcsolatrendszereket és együttműködéseket. A lépések leírását több kötet is tartalmazza (e könyvek adatai a kiadvány végi válogatásban találhatók!), pl.: Vercseg *Ilona* (2004): *Közösségfejlesztő leckék kezdőknek és haladóknak*. IV. fejezet, vagy Bodorkós Barbara et al. (2005): *RAJTunk múlik*, vagy Nagyné Varga Ilona (szerk.) (2011): *Közösségi munka a családsegítésben*.

[14] Bővebben lásd Vercseg Ilona (2011): *Közösség és részvétel* c. könyvének 131–136. oldalait a Képessé válás, képessé tételről és a 170–170. oldalig tartó részt a jó segítésről.

Az ilyen helyzet azért is bonyolultabb az átlagosnál, mert a mélyszegénységben élők társadalmi környezetének közönyét, vádoló, ellenséges magatartását is le kell tudni küzdeni, az elutasítást megértő együttműködéssé kell alakítani. Ennek kialakításához hosszú, kitartó munkára, a célcsoport sikereire és a társadalmi környezettel történő folyamatos kommunikációjára van szükség. Ez akkor valósulhat meg, ha a helyi partnerek egy-egy program lezárta után is megtalálják a folytatás lehetőségeit.

Ami pedig e helyzetben az aktivizálást illeti, néhány módszertani következménnyel is számolnunk kell.

- Nem elég csak a célcsoporttal, az érintettekkel dolgozni, a társadalmi környezet ráhangolásával is számolnunk kell!
- A Mélyszegénység programhoz hasonló komplex beavatkozások során az érintettekkel való munkában a már kidolgozott közösségfejlesztési módszertanon felül új speciális módszereket is ki kell dolgozni.

Az új módszerek kidolgozása és bevezetése első megközelítésben legalább *két új szempont* érvényesítését követeli a beavatkozóktól.

1. A fogalmi megközelítés (közös nyilvános beszélgetések a problémákról) mellett a problémák *praktikus* kezelésének előtérbe hozatala is fontos, vagyis szükség esetén a verbális kommunikáció melletti nem verbális kommunikáció térnyerésének elősegítése is feladatunk.

Nem elég csak a célcsoporttal dolgozni, a társadalmi környezet ráhangolásával is számolnunk kell.

2. Tudatos munkálkodás az érintettek és társadalmi környezetük *viszonyának alakításán*: a szakmaköziség és az intézmények közti együttműködés megteremtése, a helyi véleményformálók megnyerése és közösségi folyamatban tartása.

Kommunikáció és önbizalom-építés

A bizonytalan, egymást nem ismerő szereplők megerősítésének eszköze a *kommunikáció. A*z a folyamat, melynek során a szereplők bemutatják egymásnak saját helyzetüket. Az önbemutatás, a helyzetleírás, a probléma definiálása vezet a párbeszéd kialakulásához, a zárt világok kinyílásához, egymás mélyebb megértéséhez és végül a közös ügyek felismeréséhez.

Ahogy korábban jeleztük, az aktivizálásra eddig használt, és elsősorban a középosztály megszólítására alkalmas módszerek mellé fel kell sorakoztatnunk olyanokat is, amelyek nem kizárólag a problémák verbalizálására és a bevonás írásbeli technikáira épülnek (mint pl. a kérdőívezés, helyi újság készítése),

hanem a nonverbalitásnak, az ügyességnek, a gyakorlati készségeknek is teret nyitnak.[15] Ezzel nem szorítjuk háttérbe a verbális aktivizálást, hiszen amikor az emberek beszélgetnek, tudatosul bennük saját helyzetük; ez annak jobbítására irányuló törekvésüknek az alapja. Tapasztaltuk, hogy a földrajzi és/vagy társadalmi elszigeteltség kommunikációs gátakat emel a környező világ és a szegények között. Iskolázatlanság, kapcsolati beszűkültség, információk hiánya, az érdekérvényesítés gyengesége – mindezeknek alárendelt viszonyok és az önbecsülés elvesztése lesz a következménye.

A közösségi folyamatban való részvétel megerősítésének szintén eszköze a kommunikáció: önbemutatás, helyzetleírás, a probléma definiálása, a dialógus kialakítása. A gyakran tapasztalható érzelmektől túlfűtött magatartástól a dialógus kialakulásáig kell eljutni. A közösségfejlesztő első feladata, hogy az adott közösség kezében lévő, gyakran nem verbális eszközöket feltárja és használatában a közösséget megerősítse. Ezeknek az eszközöknek a használata, tudatosítása és fejlesztése éppen a régóta csak a saját köreikben kommunikáló emberek esetében lehet döntő fontosságú, hiszen ők azok, akik csak egészen szűk „rendszerben" (család, esetleg szomszédság) gondolkodnak, s akikről környezetük a legkevesebbet tudja.

A változás létrehozásához először is önbizalomra van szükség, aminek a sikeres cselekvés a legfőbb forrása.

Az már a közösségfejlesztő helyzetértékelésétől függ, hogy a bevonásra milyen aktivizáló módszereket választ, és azokat milyen sorrendben alkalmazza. Mindez a közösség adottságain és a kezdeményezők csoportjának sajátosságain múlik. A fejlesztőknek azt kell mérlegelniük, hogy melyik módszer lesz a legalkalmasabb a cselekvők körének kiszélesítésére.

A változás létrehozásához először is *önbizalomra* van szükség.

Az önbizalom növelésének a közösségi munkában a *sikeres cselekvés* a legfőbb forrása, mely pozitívan befolyásolja az önértékelést és a közösségi elfogadottságot is. Ennek fontosságát nem lehet eléggé hangsúlyozni akkor, amikor a marginalizálódás, a kirekesztés, az iskolai és munkahelyi kudarcok a gátlásosságot, az önbecsülés hiányát, következésképp a közösségi élettől való visszahúzódást építették ki.

Minél rosszabb helyzetben van egy közösség, annál fontosabb, hogy megtapasztalja magáról: maga is képes hozzájárulni a változásokhoz.

[15] E módszereknek már bőséges leírásait olvashatjuk, lásd a kötet végi válogatásunkat!

A sikeres cselekvések közé sorolható a közösség tagjai által elfogadott és méltányolt *tett* a közjóért. Például valamely szervezet, közösségi vállalkozás, közösségi szolgáltatás létrehozása és működtetése, a közösség képviselete a döntéshozatali folyamatban, egy esemény megszervezése, vendéglátás. Sikeres cselekvés lehet egy új szempontú bemutatkozás, megmutatkozás, amely *új szerepkör* kialakulását segíti a közösségben. A sikeres cselekvés növeli az embereknek a nemcsak önmagukba, hanem a közösségükbe vetett hitét is.

A sikeres cselekvések közé sorolható a tett a közjóért.

Az önbizalom erősítése és a közösségi identitás mélyítése nagyon fontos a hátrányos helyzetű csoportok esetében, és így a közösségfejlesztés elsődleges céljai közé tartozik. Az önbemutatás során, amelyre először a saját közösségben kerül sor, az emberek együtt tárják fel közösségük múltját.

De hogyan juthatunk el a tettig, s általa az önbizalom erősödéséig?

Kik vagyunk, mihez értünk?

Bemutatkozó akciók szervezése, kiállítás rendezése önmagunkról, tematikus beszélgetések – **e módszerek célja az önbemutatáson keresztül a helyi tudás felszínre hozása, a helyi identitás megerősítse, tartalmának megismerése és megismertetése, illetve az érintettek bátorítása a közösségi munkában való részvételre.**

- Helyi családok mutatják be egy közös *kiállításon* személyes tárgyaikat – anyakönyvi kivonatok, háborús levelezés, oklevelek, kitüntetések, régi képeslapok és fotók, kézimunka, régi tárgyak stb.
- A közösség *gyűjti össze* a helyi természeti környezettel, termeléssel és gazdálkodással, hagyományokkal, nemzetközi kapcsolatokkal stb. kapcsolatos tárgyi emlékeket.
- A különböző érdeklődésű csoportok, klubok, szervezetek működése során gyakran derül fény arra, hogy vannak, akik egyes dolgokhoz jól értenek. (Akár valamilyen kézműves technikához, vagy valamely termék előállításához, például étel elkészítéséhez. Érdemes az így előállított termékekből *kiállítást rendezni*, s így megmutatni a település egészének is.)
- Múltam, családom, közössége(i)m története. Mit ünnepelünk a családban, és mit a közösségeinkben? *Tematikus beszélgetések* szervezése szokásokról, hagyományokról.
- Az önkifejezésnek-önbemutatásnak a *testi ügyességen alapuló készségeire* és tudására építhetünk; például sport, tánc, bűvészkedés, akrobatika és hasonló tevékenységek.

- Az önbizalom erősítéséhez hozzájárulnak a *közösségi beszélgetések*, ahol figyelnek az egyénre. Minden résztvevőnek számít a véleménye, elképzeléseik megjelennek a közösség tervei között. Szerephez jutnak az emberek, és olyan feladatuk lesz, amit kifelé is meg tudnak mutatni és ezzel bizonyítani, hogy ők is képesek a cselekvésre.

Ezek az eszközök a folyamat elején alkalmasak arra, hogy megerősítsék a közösség összetartozását, és új kapcsolatokat, beszélgetésfolyamokat indítsanak el. Később intézményesültebb, állandósultabb tevékenységeket is felvállalhat a közösség (pl.: tankatalógus, tanulókör, párbeszéd körök, szívesség szolgálatok, KÖR – Közösségi Önsegítő Rendszer, helytörténeti, településszépítő, környezetvédő, természetvédő, virágosító mozgalmak).

Példa: ***Szomszédsági közösségfejlesztés Barcelonában***

Barcelona Roquetes nevű szomszédságában 2005-ben akciókat szerveztek a helyi lakosok megismerkedésére és kommunikációjára. Ebben a szomszédságban sok, főként Latin-Amerika különböző országaiból érkezett, spanyol ajkú bevándorló él. A fejlesztők célja a feszültségek enyhítése, a mind gyorsabb és erőteljesebb integráció volt, s ehhez az ott lakó emberek bevonásával kezdtek hozzá. Egykor aktív emberekből, civil szervezeti maradványokból létrehoztak egy testületet, amely kiharcolta a kerületi elöljáróságnál és a katalán kormánynál, hogy támogassák a közösségfejlesztő folyamatot, hogy fizetni tudják a közösségfejlesztőket és az akciókat.

„Tervezünk – és te?” – A lakosok interjúztak egymással, videót készítettek, majd közösen szerkesztették és végül bemutatták egymásnak munkáikat. A figyelmük a közösségre, az együttélésre irányult.

Piknik– válaszként született annak a jelenségnek a mérsékelésére, hogy a szomszédságban élők az újakat nem akarták befogadni. Összehozták a nőket (ők az értékek őrzői és átadói), akik azt javasolták, hogy rendezzenek utcánként pikniket.

Közösségi színházat rendeztek a főtéren.

Cirkuszelőadásokat rendeztek, és utána a gyerekek és fiatalok gyakorlatokat tanulhattak meg, bűvészkedtek.

Az iskolás gyerekek szülei között kommunikációs lehetőséget teremtettek:

Honnan jöttél? (A főtéren elhelyezett térképen bejelölhették, hogy honnan jöttek, és elmesélhették történeteiket.)

Ki vagy? Fényképeket készítettek a gyerekükért érkező szülőkről és gyerekükről, aztán a képeket kifüggesztették a központi szabad téren (mint a ruhákat szárítani). Az emberek megálltak, nézegették, beszédbe elegyedtek egymással, és végül a családok hazavihették fotóikat.

Paiát főztek (a mi bográcsgulyásunkhoz hasonló hagyományos ételt), és közösen fogyasztották el.

Nem csak a szavak – Kapcsolatépítés művészeti eszközökkel

A közösség önkifejezése és önbemutatása egymás elfogadásának, megértésének első lépése, amelyből kifejlődhet a közös gondolkodás és a közös ügyeken való munkálkodás. **Mind az önkifejezéshez, mind a bemutatkozáshoz, kapcsolatépítéshez, illetve a közösségi problémák fölmutatásához, megoldásához a helyben szokásos kommunikációs minták – és az ehhez tartozó sztereotípiák – megbontása, átlépése szükséges.** Érdemes olyan új kommunikációs csatornákat keresni, amelyek kellőképpen feltűnőek és élvezetesek a közösség tagjai (és az esetleges „nézők") számára. A művészeti eszközök használata általában izgalmas és látványos mind az alkotó folyamat során, mind az eredményt tekintve (amennyiben sor kerül valamiféle bemutatóra).

> ***A közösség önkifejezése és önbemutatása egymás elfogadásának, megértésének első lépése.***

Az alábbiakban három olyan közösségi művészeti eszközt mutatunk be, amelyeket Magyarországon is több helyzetben sikeresen alkalmaztak.

Közösségi falfestés

A Mural Painting (közösségi falfestés) módszere a közösségi művészetnek egy Közép- és Dél-Amerikában honos formája. A közösség a helyzetét, a problémáit először szóban, később egyre inkább lerajzolható, képileg ábrázolható szimbólumokban jeleníti meg, míg végül a közösség tagjai üzenetüket egy nagy, közös falfestményen foglalják össze, teszik láthatóvá.

Magyarországon a közösségi falfestést a Murál Morál Csoport próbálta ki először a 2007 szeptembere és 2008 novembere közt megvalósuló „Utcai képzőművészet – életre keltett falak" című ifjúsági projekt keretében hátrányos helyzetű fiatalok hat csoportjával.[16] *A módszer lényege* a közös gondolkodás és közös alkotás a csoporttagok teljes bevonódásával. A festés nem igényel művészi előképzettséget, a nagy méretben való képi megjelenítés által kiküszöbölhetők olyan hiányosságok, melyek az iskolában megszokott kisméretű, részletezett alkotásoknál kitűnnének, így mindenkinek sikerélményt nyújt a festmény elkészítése.

A módszer előnyei:

- bármilyen korosztállyal alkalmazható;
- diszkriminációmentes: bármilyen kultúrájú, nemzetiségű, gondolkodású, szociális hátterű emberrel jól működik;

[16] Tapasztalataikat egy rövid filminterjúban osztottuk meg a Mélyszegénység program honlapján. www.melyszegenyseg.hu/blog/htmls/mural_moral_mezo_csoport_pecsbanya

- fontos egyéni készségeket, kompetenciákat fejleszt;
- csoportszintű kompetenciákat fejleszt – közösségfejlesztő módszer;
- a művészet eszközeivel fejezhetik ki magukat a résztvevők, a verbalitást ki lehet küszöbölni;
- a közös alkotás maradandó, nyilvánosság elé kerülhet, páratlan élményt nyújt a csoportnak, alkotóknak;
- az ifjúsági szakma minden területén alkalmazható, segítő szakmákba, nevelői, pedagógiai munkába könnyen beilleszthető.[17]

Tudunk más hasonló kezdeményezésről is, például amikor 2013-ban a miskolci Avas-lakótelepen fiatalok-gyerekek festették ki a maguk képére a lakótelep egyik hosszú lépcsőjét, a Dialóg Egyesület szervezésében. Nem egészen ezt a módszert követve, de méltán vált híressé a bódvalenkei freskófalu.[18]

Részvételi színház – közösségi színház

Az aktivizálásra, a közösségi problémamegoldás módszereként használhatjuk *a részvételi színházat*.

A *közösségi (vagy részvételi) színház* a társadalmi párbeszédet kívánja elősegíteni színházi eszközökkel, alkotó módon reflektálva a közösség problémáira, és megadva a közösségnek a lehetőséget arra, hogy ők maguk is reagáljanak a saját életükből felmutatott történetre, jelenségekre, szimbólumokra. A társadalmi problémák művészi eszközökkel való felmutatása erős hatással van alkotókra és nézőkre egyaránt, és elősegíti annak megértését, hogy a dolgok sokféleképpen közelíthetők meg, s ha belehelyezkedünk mások életébe, onnan másként és mást látunk.

A részvételi színházi formák közül a legismertebb a *Fórum Színház*, melyet *Augusto Boal*, az *Elnyomottak színházának (Theatre of the Oppressed)* alapítója révén ismernek és használnak szerte a világon. A Fórum Színház alkalmas arra, hogy azok az emberek, akik kevésbé tudják írásban vagy szóban kifejezni érzéseiket és gondolataikat, drámai cselekvéseken keresztül tehessék meg ezt: az előadások során passzív befogadóból aktív résztvevőkké válnak. A darab szereplői általában nem profi színészek, hanem a közösség tagjai közül kerülnek ki, akikkel először megtanítják a színház nyelvét. Majd együtt elkészítenek egy darabot, amely a saját életükről, problémáikról szól, és amelynek nincs megoldása, vagy negatív a kimenete. Először ennek a bemutatására kerül sor, majd megismétlik a történetet. Ekkor már a nézők bármikor megállíthatják a játékot, beléphetnek és alakíthatják a történetet. Boal szerint, ha valakinek sikerül cselekednie és változást elérnie a színpadon elképzelt szituációban – ami

[17] Katona Krisztina (2008): A mural painting módszer. *Parola,* 3.
[18] www.bodvalenke.eu

nyilván sok hasonlóságot mutat a valódi élettel –, az pozitívabban áll a valósághoz is, és elhiszi, hogy képes a változtatásra.

Már Magyarországon is van néhány szakmai műhely, amelyik foglalkozik a Fórum Színház elméletével és gyakorlati kivitelezésével.[19] Ha ezt a módszert választjuk, akkor érdemes bevonni felkészülésünkbe és előadásunk megvalósításba a már tapasztalatokkal rendelkező műhelyeket. A Fórum Színházzal nem ér véget a munka, a folyamat folytatódik az aktívvá vált emberekkel. A pozitív élményekre építve tovább lehet haladni a változás felé.

Példa: **Fórumszínház Észak-Abaújban**

A Dialóg Egyesület által Észak-Abaújban megvalósított projektben[20] két településen – Hidasnémeti, Tornyosnémeti – használták a fórumszínház módszerét a közösség mozgósítására, az emberek aktivizálására. A választott két településen a közösségfejlesztési előzmények eltérőek voltak, így a cél is különböző volt. Az egyiken a már működő közösségi folyamatba akartak új embereket bevonni, míg a másik településen új közösségi kezdeményezéseket akartak létrehozni, és ehhez használták egyik eszközként a fórumszínházat.

A közösségfejlesztési múlttal rendelkező település esetében építettek a már feltárt problémákra és ügyekre, a másik helyszínen a fórumszínházat interjúzás előzte meg, amelynek eredményeképpen azonosították a településen élők által fontosnak tartott értékeket, problémákat és lehetőségeket. Ezeket a lépéseket a közösségfejlesztők tették meg, majd amikor már kirajzolódtak a problémakörök, beléptek a fórumszínház szakemberei.

A fórumszínház résztvevőit a helyben élő közösségi munkások személyesen toborozták. Az egyéni beszélgetések mellett az egyik településen vásári komédiához hasonló zenés felvonulást is tartottak, amelynek segítségével bekapcsolódásra invitálták a szereplőket. Ennek az akciónak is volt mozgósító ereje.

A fórumszínház által nyújtott élmények hamar elkötelezték a résztvevőket. Az intenzív 5 napos együttlét, az együtt evés, egymás megismerése és a bizalom kiépülése, a közös élmények nagyon fontosak ebben, amihez társul a drámapedagógiai technikák kipróbálása, tanulása. Akkor indul a fórumszínház működése, amikor az emberek elkezdenek önmagukról beszélni.

A megfogalmazott problémakörökből a résztvevők választották ki, hogy melyikkel foglalkozzanak. Az egyik településen a történet alapja az volt, hogy az árvíz idején ki kinek segít. Adott egy munka nélküli házaspár, amelyben a férj és a feleség nincs azonos véleményen abban, hogy menjenek-e segíteni az árvízkárosult szomszédnak. A férj azonnal ugrana, de az erősebb feleség visszatartja a párját. Ezt a történetet nem sikerült feloldani, mert túl sokan voltak

[19] Egy példa ezekből: Ásó, kapa, nagyharang – Ároktő, http://film.indavideo.hu/video/f_Aso_kapa_nagyharang_-_Arokto_1

[20] „Tegyünk együtt a szegénység ellen!" – komplex társadalmi program Észak-Abaújban (TÁMOP-5.1.3.-09/2-2010-0010)

a nézők, és nem lehetett a térszerkezetet sem úgy kialakítani, hogy a bevonódást elősegítse.

A másik történet középpontjában az állt, hogy hogyan lehet egy önhibáján kívül nehéz sorban élő embernek támogatást keresni, bevonva ebbe a helyi embereket, lehetőségeket is. Eljátszották, hogy a polgármester nem ér rá a problémával foglalkozni, miközben a nézők között jelen volt a település polgármestere is. Itt egy széles résztvevői kör jött össze, ami kedvezett a fórumszínház kimenetének is. Az emberek bevonódtak, interaktív vita alakult ki, sőt csoportok is alakultak, amelyek a problémára megoldásokat dolgoztak ki. Ebben az esetben jó volt a terem berendezése, támogatta az aktív részvételt, illetve a közönség sem volt olyan létszámú, ami kezelhetetlenné tette volna a helyzetet. A fórumszínházi egy hét után a benne résztvevők bekapcsolódtak a közösségi folyamatba, azóta is aktív résztvevői az eseményeknek.

Kép és hang[21]

A kép-hang módszer során fényképezőgépet vagy kamerát adunk a közösség tagjainak kezébe, hogy az erre vállalkozók egymásról készítsenek filmet, fotókat, bemutatva, hogyan látják magukat, saját helyzetüket. Ez a módszer is alkalmas azokban az esetekben, amikor az írás és a szóbeliség nem erőssége a közösségnek (pl. gyerekek), de a technikai eszközök segítségével kiválóan ki tudja fejezni magát. A módszer egyszerre alkalmas a közösség bevonására és aktivizálására, az identitáskeresésre, valamint a bevont közösséggel szembeni sztereotípiák oldására. Az így elkészült képekből szervezhetünk kiállításokat, a filmekből nyilvános vetítéseket, ami közelebb hozza egymáshoz az embereket. Kialakulhat így a bizalom, amelyre a folytatás során építeni lehet. Az alkotó tevékenység, illetve az alkotás eredményének bemutatása sikerélményt és pozitív tapasztalatot nyújtanak.

Példa: **Kép-hang módszer a Cseréháton**

Siroki László a 2000-es évek elejétől kezdve használja a kép-hang módszert a cseréháti települések roma fiataljai körében. Közösségi munkásként rendszeresen kamerát ad a gyerekek és ifjak kezébe azzal a feladattal, hogy készítsenek filmeket a romák életéről, úgy, ahogyan ők látják magukat. A film-készítés másik fókusza, hogy a negatív példákkal szemben lássanak és láttassanak jó mintákat is a cigány emberekről, az életükről. Az elkészült filmek felkerültek a világhálóra, így elérhetővé vált a széles közönség számára. Az évek alatt a fiatalok képzéseken megtanulták a filmkészítés és vágás fortélyait. Ezek az ifjak *Cserepressz* név alatt hozták létre a Cserehátról híreket adó, az ott élő emberekről és a történésekről filmeket készítő független hírügynökséget.[22]

[21] Vándormozi: www.commmunity.eu/vandormozi/

[22] Részleteket a Facebookon a Cserepressz csoport alatt, illetve a YouTube-on „László Siroki” neve alatt lehet megnézni.

Táguló világok – viszonyítási pontok keresése

A közösségi munkában vannak olyan helyzetek, amikor már nem lehet csak belső, zárt körben dolgozva továbblépni. Ezekben az esetekben a közösség készül arra a feladatra, hogy „bemutassa” önmagát a meghívott vendégeknek vagy a vendéglátóknak, ha ők mennek máshová közösségüket képviselni. Ekkor kerül sor a közösséghez tartozás megfogalmazására, így a közösségi identitás tartalmat kap.

A lokalitáson túllépő kapcsolatszervezés abban segít, hogy a helyi közösség egyre nyitottabbá váljon, azaz minél több érdemi szállal kapcsolódjon szűkebb és tágabb környezetéhez. A „lássunk világot” elve nem új, már a céhek is alkalmazták ezt a módszert (ma „tapasztalatszerző gyakorlatnak” nevezzük). A más kultúrák, nyelvek megismerése új vonatkozási keretet hoz létre a közösségek életében, az összehasonlítás a saját értékek kikristályosodásához, az élet jobbításához vezet. Mindezek miatt fontosak azok az erőfeszítések, amelyeket a mikro- és makrokörnyezet megismeréséért és megértéséért folytatunk.

Számos hazai és uniós ösztönzési forma létezik e gyakorlat szélesítéséért. Ezek révén a közösségi önbemutatás új, szélesebb közegben érvényesül. Saját helyzetünk felismerése egyrészt a realitások talajára helyezi közösségi önismeretünket és igyekezeteinket, másrészt inspirál bennünket pozitív változások meghozatalára.

Ide tartozó módszerek:

- szomszédolás,
- kistérségi műhelymunkák,
- országos találkozók, konferenciák, a nemzetközi porond,
- tanulmányutak, találkozások másokkal.

Az aktuális helyzet megértése, meghatározása

A „jelenlegi helyzet” feltárása az eddigieknél talán még fontosabb feladat. A közösség saját vagy mások számára történő bemutatásakor ez óhatatlanul előtérbe kerül, hiszen az érdeklődőket, a potenciális partnereket elsősorban a jelenkori helyzetből adódó elképzelések érdeklik.

A részvételi akciókutatás során a közösség tagjai és a szakemberek közösen tárják fel a helyzetet és keresnek megoldásokat.

Alkalmazható módszer *a részvételi akciókutatás* saját helyzetre kidolgozott változata, amelynek során a közösség aktív tagjai és szakember(ek) közösen tárják fel a helyi közösség jellemzőit. Olyan kérdésekre keresik a választ, mint például: Milyen a kapcsolati háló a településen? Helyi hálózatok minősége (társadalmi tőke: összekötő, áthidaló, összekapcsoló); Hogyan gondoskodnak a

szegények önmagukról? Hogyan segítik egymást? Milyen a szolidaritás a településen (informális hálózatok és társadalmi kötődések, kölcsönös segítségnyújtás, sokszínűség)?; Vannak-e az érintetteknek felismert, közös érdekeik? Az így **feltárt tudást folyamatosan vissza kell áramoltatni a legszélesebb közösségbe** (bemutatni a helyi nyilvánosságban, csoportok és szervezetek találkozóin, közösségi eseményeken). Ez mozgósító erejű, és a helyi döntések előkészítésében is fontos szerepe lehet. Hangsúlyozzuk, hogy ehhez a munkához nem kell mindenkinek kutató szakembernek lennie. A Város Mindenkié Csoportban például hajléktalanok dolgoztak saját helyzetük feltárásán – ahogy ők mondják – szövetségeseikkel, jelen esetben fiatal antropológusok segítségével.[23]

A feltárt tudást folyamatosan vissza kell áramoltatni a legszélesebb közösségnek.

Minden fejlesztés fontos előfeltétele a saját helyzet megértése, meghatározása – kik vagyunk, mi jellemezte és jellemzi most az itteni embereket és tájat, hogyan kerültünk ebbe a helyzetbe, mások is vannak-e ilyenben, ki(k) képesek és hogyan tudnak ebből kikerülni? Mit tudunk mi magunk is megtenni azért, hogy a helyzetünk, a gyerekeink helyzete megváltozzon?

A bemutatkozás és a helyzetértékelő beszélgetések szükségességét több közösségfejlesztői munka is visszaigazolta – hidat vert a múlt, a jelen és a jövő közé, és kijelölte a közösség általi fejlesztés irányát és nagyságrendjét.

[23] http://avarosmindenkie.blog.hu/2010/11/02/magunkrol_48

4. A települési közösség szélesebb körének bevonása

A közösségfejlesztés nem elsősorban az összekötő, hanem az áthidaló és összekapcsoló társadalmi tőkét akarja erősíteni a mélyszegénységben élők esetében, mert a társadalomhoz tartozás, az integráció csak ezek révén jöhet létre. Növelni szükséges tehát az elkülönülő, közömbös vagy gyakran ellenséges társadalmi csoportok közötti kapcsolatokat, egymás megértését és elfogadását. Elő kell segíteni a befogadás/elfogadás közös ügyként való felismerését, és el kell kezdeni ennek megvalósításán közösen dolgozni.

Elő kell segíteni a befogadás/elfogadás közös ügyként való felismerését.

Nem elég csak a mélyszegénységben élőkkel foglalkozni, a közösségfejlesztőnek a meghatározó lokalitás egészével, a társadalmi csoportok véleményformálóival, az intézményekben dolgozó szakemberekkel, valamint a döntéshozókkal és a civil csoportosulásokkal, szervezetekkel egyaránt dolga van.

A bevonásra akkor van szükség, amikor

- az adott közösség és tagjai alacsony részvételi aktivitást mutatnak a közösség/társadalom interakciós és intézményi folyamataiban;
- az egymás iránti bizalom és szolidaritás gyenge;
- a kölcsönös segítés, a cselekvő viszonyok, az önkéntesség és a civil intézmények, hálózatok száma csekély;
- a lakosok nem ismerik jogaikat, kötelességeiket, lehetőségeiket, és a meglévő (állami) intézmények elvben értük, gyakorlatilag azonban nélkülük működnek;
- a döntési/ellenőrzési folyamatokban résztvevők száma alacsony.

Az előbbi beavatkozási elveket és a problémahalmazt végiggondolva azt mondhatjuk, hogy az egy lokalitásban élők valamennyien érintettek a fejlesztésben, legfeljebb nem mindenki ismeri fel a saját érintettségét. A közösségfejlesztési folyamatnak épp az a célja, hogy e felismerések megszülessenek, az elköteleződő egyének, szervezetek és intézmények száma bővüljön, az együttműködés kialakuljon.

A közösségfejlesztés sokszereplős, egyéneket és intézményeket, eltérő érdekeket és szándékokat egyeztető, kommunikációt, egymás megismerését, megértését és együttműködését létrehozó, kiegyensúlyozó, többszereplős és hosszú folyamatokat indukáló munka – a mai állapotokat ismerve szinte

kivitelezhetetlenül nehéznek tűnik. Mégis, ez a feladatunk, s ha nem is tudjuk a megoldást, sokat tehetünk majdani megtalálása érdekében.

Közösséghiány, a szervezettség és a részvétel hiánya

A Mélyszegénység program egyik célja a szegénységben élő emberek integrálása a település életébe, közösségébe. Tapasztalataink szerint a részt vevő települések nagyobb részén nem, vagy csak nyomokban működik a település egészére értelmezhető közösségiség. Kevés a találkozási alkalom, és lényegében nincs kommunikáció a létező közösségi csoportok között. Mindennek számos oka van, de a leglényegesebb a munkahelyek hiánya, amelyek korábban fenntartották az emberek közötti rendszeres kommunikációt, és közösségi alkalmakat is teremtettek. Ahhoz, hogy érdeklődés vagy érdek szerint, szabadon szerveződjenek csoportok, már nagyfokú önállóságra és tudatosságra van szükség. Ez nemcsak a mélyszegénységben élők körében, hanem más társadalmi csoportokban is hiányzik. **Feladatunk nyilvánvalóan a közösséghiány enyhítése.**

Korábban a munkahelyek fenntartották az emberek közötti rendszeres kommunikációt.

Gondolkodjunk és cselekedjünk a települési közösség egészében!

A közösségfejlesztő szakembernek a település egészében kell gondolkoznia és közösségi mozgásokat kell elindítania, figyelve arra, hogy a jobb helyzetben lévők és a kirekesztettek együtt gondolkodjanak közösségükről. Nem könnyű feladat ez, mert a másik csoport jelenléte könnyen távolmaradásra készteti az érintetteket. Nem mindegy, hol vannak ezek a találkozások, hisz a megszokott környezet otthonos mozgást, biztonságot jelent az embereknek, míg az idegen környezet erősíti a kirekesztettség érzését, a bizonytalanságot.

Példa: **Hogyan lehet a cigánytelepre csalogatni a településen élőket?**

A lakóhelyi, közösségi elkülönültség oldásának kézenfekvő megoldása az, ha a szegregáltan élőket a település valamennyi lakója által használt közösségi és szolgáltató terekbe vonzzuk. Működhet azonban az ezzel ellentétes irányú, első hallásra furcsának tűnő megoldás is: a „többségi” társadalomhoz tartozókat csábítjuk a szegregált településrészre. Az alábbiakban két hazai példát mutatunk be erre a megoldásra.

A monori cigánytelepen másfél évtizede jelen lévő Máltai Szeretetszolgálat munkatársai Palya Bea-koncertet szerveztek a telepi közösségi házba. A fellépő népszerűségének köszönhetően a településről sokan ellátogattak a koncertre, vagyis bemerészkedtek a településnek egy olyan területére, amelyet egyébként kerülnek, s amelynek körülményeit, életét kevéssé ismerik. Ezen az eseményen így együtt vettek részt, és a koncertet együtt élvezték a cigány és nem cigány lakosok. A módszer persze költséges, és a szegénységben élőkkel foglalkozó civil szervezetek többségének erre nem, vagy csak ritkán adódik lehetősége.

A második példában egy jól eltalált településfejlesztési beruházásnak köszönhetően csökkent a telepi lakosság elszigeteltsége. Jászfényszarun a cigánytelep közvetlen környezetében építettek fel egy vonzó, modern játszóteret, amelyen biciklis és gördeszkás pálya is található. A település más részén élő fiatalok eleinte kerülték a létesítményt, de idővel legyőzték a telep közelsége okozta ellenállásukat, mivel a játszótér kínálta lehetőségeknek nagy volt a csábererejük. Ma már a telepi és a nem telepi lakosság természetes módon használja közösen az új közösségi teret.

Az építkezésnek elsősorban a közösségi csoportokban és a ráhangoló nyilvánosságban kell folynia, aprómunkával. Az érintettek körében lezajlott sikeres önbemutatás folytatódhat, például a településfejlesztő egyesület egyik ülésén, vagy az ifjúsági klub tagjai ellátogathatnak a szegénységben élő fiatalok bemutatkozására. Ha jól sikerülnek e találkozások, természetes a visszahívás; lassan szövetségeseket is találnak egymásban a résztvevők. A látogatásokról, azok tartalmáról a helyi újság, vagy ha ilyen nincs, a megyei újság mindig adjon hírt. Ennek révén talán elérhető, hogy a mélyszegénységben élők képviselőit meghívják azokra a fórumokra, összejövetelekre, ahol róluk van szó, de őket eddig nem kérdezték. Márpedig ha nincs közös beszélgetés a problémákról, nincs közös tervezés, akkor az ajánlott megoldások sem lesznek életszerűek. Olyan klisék jelennek meg, amelyeket a jobb sorban élők fogalmaznak meg megoldási lehetőségként.

Ez persze nem máról holnapra végbemenő folyamat. Az érintetteknek fel kell készülniük az ilyen látogatásokra, a részvételre, mert a „küldött” védtelenségében és felkészületlenségében hibákat követhet el, amelyek tovább terhelhetik az amúgy sem jó viszonyt. Fennáll a kisajátítás, az „ő a mi emberünk” szerepkijelölésének veszélye is. A legjobb, ha eleinte az érintettek kezdeményezik a meghívásokat, s közösségük bátorító többesében beszélnek önmagukról és elképzeléseikről.

„A közösségfejlesztés alapelve szerint meg kellene várni, míg ő beérik arra, hogy mit is akar. Viszont a tapasztalat meg az, hogy ezeknél a mélyszegénységben élő embereknél nem biztos, hogy ez igényként jelenik meg. Mert van egyéb más dolga is, mint hogy ő közösségi eseményen akarna részt venni, mikor még ma délután végig kell járnia a falut, hogy szerezzen ezer forintot (…) Azért ez elég nagy kihívás nekik is, meg nekünk is. (…) Ugyanakkor meg azt gondolom, hogy közösséggé formálódni egy kistelepülésen, ahol nincsenek már meg a hagyományos értelemben vett közösségek, a tőlünk, tehát kívülről jövő közösség generálásának van értelme. Aztán, hogy ebből lesz-e közösség, megfogalmazódik-e bennük is ez az igény, az a későbbiekben derül ki.” (szociális munkás)

Ki lehet még célcsoportunk?

A Mélyszegénység program felhívása egyértelművé teszi, hogy bár a program elsődleges célcsoportjába a mélyszegénységben élő családok tartoznak, a térségi humán szolgáltatások és intézmények munkatársai, sőt a helyi döntéshozók is célcsoportnak tekintendők. A lokális projektek sokszínűek abból a szempontból is, hogy kit tekintenek célcsoportnak, illetve hogy a térség közösségeit, szereplőit milyen mintázatban szólítják meg. Egyes projektek meghatározott számú családban gondolkodnak és velük dolgoznak, míg mások úgy tervezték meg projektjüket, hogy települési szinten képzeltek el változást hozó cselekvést. Ezeknél a projekteknél a közösségfejlesztés fókuszában is a települési szint áll, aminek köszönhetően a településen felmerülő valamennyi üggyel intenzívebben foglalkoznak, és így kedvezőbb eredményeket is tudnak felmutatni.

Az elérendő minimum

> *„És nagyon kevésnek gondolom a két és fél évet. A közösségfejlesztést vagy a közösségi integrációt felhasználva akar (a program) megoldásokat találni… és szerintem két és fél év alatt nem biztos, hogy bármi kialakulhat. Ez az, ami probléma.”* (projektvezető)

A közösségfejlesztés minden településen nagyon új, korábban semmiféle hasonló tevékenység nem volt.

> *„Az, hogy mennyire vihető, vagy nem vihető tovább, az még a mi fejünkben is kérdés (…) Lesz-e olyan település, ahol ebből lesz a későbbiekben közösség-fejlesztés, akár már a programon kívül is. Szerintem lesz olyan település, de még nem látjuk, hogy ez továbbvihető, vagy sem.”* (vidékfejlesztő)

A mélyszegénység térségi szintű kezelésének az lenne a megfelelő kimenetele, ha az az egész település ügyévé válna, és kialakulna a települések közötti együttműködés. (De persze önmagukban ezek az eszközök így sem lennének elegendőek a szegénység érzékelhető enyhítésére.) A program ideje alatt egyébként is nagyon nehéz térségi szinten szembeszállni a mélyszegénységgel, s ennyi idő alatt nem is lehet tartós és mély változást elérni, csupán a kezdő lépéseket lehet megtenni. Elérni azt, hogy a mélyszegénységben élők és a jobb módúak között elinduljon valamiféle párbeszéd. Mindemellett nagyon fontos, hogy fókuszba kerüljön a szegénység ügye, majd a települési/térségi szereplők tervezzenek közösen cselekvéseket a szegénység mérséklésére, s kezdjenek el tenni is azok megvalósulásáért. Nem segíti ezt a munkát, hogy a települések egy részének vezetése elzárkózik az elől, hogy szembenézzen a mélyszegénység problémájával. Tipikus példa, hogy adomány érkezésekor az önkormányzat nem

vállalja fel azt, hogy kimondja, kik a valójában rászorulók, inkább mindenkinek juttat az adományból.

A mélyszegénységben élő emberek általában nem járnak fórumokra, így nem vesznek részt a beszélgetésekben akkor sem, amikor róluk van szó. A távolmaradásnak több oka lehet. Gyakran az emberek jelentős részéhez, esetleg éppen a célcsoporthoz, el sem jut a fórumok híre. Jelentős visszatartó tényező lehet, hogy olyan helyszínre szervezik a beszélgetést (pl. az önkormányzat dísztermébe), ahol a mélyszegénységben, kirekesztettségben élők nem érzik otthonosan magukat. A környezet, az ülésrend, a kommunikációs forma gátolja őket véleményük elmondásában, így inkább el sem mennek. A közösségfejlesztőnek figyelnie kell arra, hogy az ilyen eseményekre felkészítse az embereket: úgy menjenek oda, hogy tudják, mit akarnak, tudják, hogy ezt hogyan mondják el, miből lehet engedniük, és mi az, amihez mindenképp ragaszkodniuk kell. Egy-két sikeres részvétel fórumokon elég önbizalmat tud adni ahhoz, hogy rendszeres látogatóivá váljanak ezeknek a találkozóknak.

A közösségi beszélgetésekre szóló egyetlen meghívásra nem fognak eljönni az emberek.

A különböző manuális klubok, körök jó lehetőséget kínálnak arra, hogy a szegények és a nem szegények együtt tevékenykedve közelebb kerüljenek egymáshoz. Ha a klubot vezetők figyelnek arra, hogy a résztvevők a kézművességen túl másról is beszéljenek egymással, ha indirekt módon irányítják a beszélgetést, amely a közös tervezés és cselekvés felé vezet, akkor biztosan el lehet indítani változásokat. Ugyanakkor veszélyt is rejtenek ezek a klubfoglalkozások, mert a kirekesztés színterévé válhatnak. Amennyiben „túl” népszerűek a nem szegények körében, egy idő után éppen a szegénységben élők maradnak el. Mégis gyakoribb az, hogy az elindított programok akaratuk ellenére szegregáltan működnek, mert nem tudják a helyi középosztályt is megszólítani (szó volt erről a 3. fejezetben).

Fontos, hogy a szakember erre is figyeljen, idejében ismerje fel a kirekesztés folyamatának kezdetét, beszéljenek róla a közösségben, illetve személyesen menjen azok után, akik emiatt maradtak el a foglalkozásokról. Az elszegényedési folyamatot nem állítják meg ezek az alkalmak, de az értékek felmutatásával az emberi méltóság helyreállhat és a közösségi érzés megszülethet.

A szolidaritás fejlesztése

A társadalmi szolidaritás kiépülésének, az elszigeteltség és a sztereotípiák oldásának módja, hogy kommunikáció jöjjön létre az egyének és a különböző csoportok között. Az ellenállás ugyanis sokszor abból fakad, hogy *nem ismerik egymást az emberek*, csak elképzeléseik vannak arról, hogy milyen lehet a másik, miközben valódi tapasztalataik nincsenek, mert nem állnak egymással

szóba. A kommunikáció elindítása sohasem egyszerű, de ebben a konfliktusos, előítéletekkel terhelt helyzetben talán még a szokásosnál is nehezebb.

A közösségi beszélgetésekre szóló egyetlen meghívásra vagy meghívó kiküldésére nem fognak eljönni az emberek. Ahhoz, hogy sikeresek legyenek a találkozók, más módszerekre van szükség. Fel kell térképezni a helyi társadalmat, azonosítani kell a különböző csoportokat. Majd meg kell találni e csoportokban a hangadókat, és be kell vonni őket a szervezésbe. Ha sikerül megnyerni az informális vezetőket, akkor a közösség nagy része hallgatni fog a közösségfejlesztőre: esélyt kezdenek látni a közösségi folyamatban, és elképzeléseikhez társakat keresnek, illetve mindennek hangot is adnak saját csoportjukban vagy a települési fórumokon. Az elköteleződő kulcsemberek rendszeresen találkoznak, egyeztetnek, és megállapodások szerint cselekszenek.

Külön-külön, aztán együtt?

Az együttműködés a mélyszegénységben élők és a jobb helyzetűek között kezdeményezhető úgy is, hogy a folyamat elején a közösségfejlesztő külön-külön dolgozik a két társadalmi csoporttal. Ezek a külön zajló közösségi beszélgetések lehetőséget nyújtanak arra, hogy a csoportok felkészüljenek a találkozásra, a közös gondolkodásra és a közös munkára. Nagyon kell figyelnie a szakembernek: a két csoportban zajló közösségi beszélgetéssel ne az ellentéteket, a különállást erősítse, hanem az együttműködést készítse elő.

Több szakember, más módszerek? Színre lépnek az intézmények

Előfordulnak olyan települések is, ahol komolyabb ellentét alakult ki etnikai alapon, vagy egyszerűen a mélyszegények és a tehetősebbek csoportjai között, így hosszabb időre, többféle szakemberre van szükség a változás eléréséhez. A szakemberek először feltérképezik az elkülönülő társadalmi csoportotokat, valamint a településen működő intézményeket, szervezeteket és a települési önkormányzatot is. A beszélgetések során felszínre kerülnek azok a problémák, gondok, amelyek a települést érintik, amelyekkel a különböző szereplőknek nap mint nap szembesülniük kell. A két társadalmi csoportban – személyes, majd közösségi beszélgetéseken keresztül – kiválasztódik a kulcsemberek csoportja, illetve felszínre kerül az is, hogy az intézmények, a szervezetek és a település vezetése milyen mélyen köteleződik el a folyamat mellett. A program iránt elkötelezettek számba veszik a problémákat; először közösen, majd a két társadalmi csoportban külön-külön is. Aztán elkezdődik a folyamatos munka, amely során feláll egy bizottság, amelyben mindkét csoportból ugyanannyi fő képviselteti magát. Ez a bizottság lesz az első időben az együttműködés kulcsa, ahol kiválasztják az ügyeket, amivel foglalkozni akarnak, és ahol az egyeztetések zajlanak a cselekvésekről. A bizottság tagjait

választással is delegálhatják, amikor a társadalmi csoportokban résztvevők döntik el, hogy kik azok közöttük, akik meghatározóak, akiket elfogadnak, akikben megbíznak annyira, hogy a képviseletüket rájuk bízzák. A közösség-fejlesztési folyamat során rendszeresen ülésezik a bizottság, megvitatják a cselekvéseket, annak módját, majd az információkat a bizottság tagjai visszaviszik a saját csoportjukba, ahol ezek alapján elindulnak a cselekvések külön-külön, de ugyanannak a célnak az érdekében, és ugyanazokon a lépéseken keresztül. A bizottsági megbeszélések mellett időről időre tartanak széles körű, mindenkinek szóló közösségi beszélgetéseket is, ahová mindkét csoport tagjait meghívják. A közös találkozások, beszélgetések eredmény-eképpen az ellenállás gyengül, a közösségi beszélgetések pedig egyre gyakoribbá válnak, és idővel átveszik a bizottság munkáját, az egyeztetések és tervezések települési szintre kerülnek. Ahhoz, hogy a közösségfejlesztési folyamat során ez bekövetkezzen, a társadalmi csoportok között felhúzott fal ledőljön, időre van szükség, akár több évre is.

„…a másik meg, amit mondtam neked az egyesületek szempontjából, hogy vannak emberek, akik együtt gondolkodnak. Jó, ez a mélyszegény csoportra nem teljesen igaz, de azért itt is megvan. Senki nem akarja, vagy nagyon kevés politikai döntéshozó vagy hatalmon lévő akarja, hogy ezek összeálljanak, mert ha összeállnak, akkor csoportosan akarják esetleg az érdekeiket érvényesíteni. Mert amíg egyesével jönnek, addig elhajtom őket, de amikor már harmincan állnak oda és dörömbölnek, az már egy kicsit kellemetlen. Én úgy gondolom, hogy ez valós veszély a településeken.” (szakmai vezető)

5. Tapasztalati és közösségi tanulás

5.1. A tapasztalati és közösségi tanulás

A Bevetőben már említettük, hogy a közösségfejlesztés olyan *átmeneti, szervezett és szakszerű beavatkozás* egy lokalitás (település, szomszédság, vagy kistérség, régió) közösségének életébe, amelynek célja a társadalmi-közösségi változás létrejötte. A gyakran éveket igénybe vevő fejlesztői munka során általában többször is sor kerül különböző, a helyi igényekre épülő tudás-bevitelre, vagyis *szervezett, formális tanulásra, képzésekre*. De **nem csupán a képzések során jön létre tanulás, hiszen a teljes közösségfejlesztési folyamat egyben egy közösségi tanulási folyamatként is felfogható.** Ha ezt a tanulási formát be akarjuk sorolni a felnőttképzési kategóriák valamelyikébe, akkor *informális képzéseknek* tekinthetjük. A demokratikus viselkedést, a társainkhoz való viszonyulást, a közösségben történő kommunikációt, egy ügynek a képviseletét, önmagunk és településünk bemutatását, a közösségi döntéshozatalt mind-mind megtanulhatjuk a közösségfejlesztés során. A folyamat valamennyi szereplője tanul a cselekvések tapasztalatain keresztül: a közösséget alkotó helyi emberek egymástól, az új helyzetből, amibe belekerültek, a fejlesztőtől, a fejlesztő pedig a helyi emberektől, az ott található viszonyok értelmezéséből. De az együttműködéseken keresztül tanulnak a település vezetői, az ott működő intézmények munkatársai is. Mindez egy olyan folyamatban valósul meg, melynek középpontjában a párbeszéd áll.

A közösségfejlesztési folyamat közösségi tanulási folyamatként is felfogható.

„Arra van szükség, hogy a településeken élők aktivizálódjanak, a helyi erőforrásokat ismerjék fel, ennek mentén találjanak ki megoldásokat; mi ehhez próbálunk külső erőforrásokat hozzáadni. A mi programunk egyfajta informális felnőttképzés, tanulás, tanulási folyamat." (szakmai vezető)

Formális képzéseket a Mélyszegénység program valamennyi projektjében találunk. A projektben dolgozó szakemberek számára, a döntéshozóknak és a közvetlen célcsoportnak egyaránt szerveztek képzési alkalmakat. Ezek témája változatos, de a képzések tematikája követte a projekt fő vonalát, célkitűzéseit. A szociális fókuszú projekteknél főleg a szociális területhez kapcsolódó képzéseket tartottak (adósságkezelés, kommunikáció és együttműködés, szolgáltatástervezés stb.), ahol a közösségfejlesztési szál volt erősebb, ott ilyen tartalmúak (közösségi munkás, önkéntes koordinátor, közösségi tervezés stb.) jelentek meg. A döntéshozók számára általában tervezői műhelyeket szerveztek,

ahol a jövőtervezés fontosságát és módszereit mutatták be a közös munkán keresztül. A mélyszegénységben élők részére szintén sokféle képzést biztosítottak a projektek, a kulcskompetenciák fejlesztésétől a 8 osztályos általános iskolai végzettség megszerzésén át különböző szakmák (szociális gondozó, takarító stb.) elsajátításáig. A képzéseket mint közösségi eseményeket a legtöbb helyen tudatosan használták fel csapatépítésre, közösséggé formálásra is (a szakmai készségek elsajátításán felül).

A formális képzések mellett többféle klubfoglalkozást, műhelyfoglalkozást szerveztek a projektstábok. Ezek közösségi tanulási alkalmaknak tekinthetők, hiszen egyik céljuk – a közösség bevonása, aktivizálása mellett – a projektben dolgozók, a projektbe bevont emberek képességeinek, szociális készségeinek fejlesztése volt.

Példa: **Kertműveléstől a tanulásig**

A Bódva-völgyi Közéleti Roma Nők egyesülete által megvalósított projekt egyik tevékenységeként Rudabányán közösségi kertgazdálkodás zajlott, kipróbálva azt, hogy hogyan tud működni a közös munka. A megvalósulását leginkább az segítette, hogy a helyi önkormányzat használatra bocsátott és előkészített egy földterületet.

Rudabányán a Szociális Intézmény ügyfélköréből került ki az a hét család, akik hozzáláttak a közös földterület közös megműveléséhez. Cél volt, hogy az első perctől kezdve együttműködésben valósuljon meg a program, ezért sokat beszélgettek a szociális munkás vezetésével. Ő volt az, aki végig együtt dolgozott a családokkal, segítette a konfliktusok kezelését is. Fókuszáltak arra, hogy összefogással, közös cselekvéssel hogyan lehet egymást segíteni és megerősíteni.

Ennek ellenére sem volt zökkenőmentes a közös munka. Összeállt hét olyan család, akik ismerték ugyan egymást, de együtt még sohasem dolgoztak, a város hét különböző részén élnek, adottságaik, erősségeik is eltérőek. Az első lépés egymás megismerése volt, majd közös gondolkodás kezdődött arról, mit kezdjenek a földterülettel, hogyan menjenek tovább. Ekkor érkezett meg a vetőmag és a palánta. Kiderült, hogy az egyik család műveli az otthoni konyhakertjét, ők vállalták, hogy megmutatják a lépéseket.

A következő alkalommal azt vették számba, hogy melyik magot mikor és hogyan kell elültetni, majd hozzáláttak a munkalépések megtervezéséhez. Az első együttes cselekvés az ültetés volt, ami nagy élményt jelentett mindenkinek.

Már ezen az első alkalmon is akadtak nézeteltérések: ki melyik sort ülteti, ki mennyi burgonyát tesz el. Ott voltak a segítők, akik próbálták könnyedén feloldani a felmerülő ellentéteket.

Ezután jöttek az újabb beszélgetések, hisz az ültetés csak az első lépés volt, majd következett a neheze: a rendszeres jelenlét, a vetemény gondozása. Megbeszélték és megtervezték ezeket a lépéseket is, megegyeztek abban, hogy közösen mennek kapálni. De aztán egyesek nem értek rá, nem tudtak pont akkor ott lenni, volt, aki már kétszer volt, míg más még egyszer sem, s ebből született a következő konfliktus. Ismét összejöttek, és megbeszélték, hogy miért történt így,

és mit lehet tenni ennek kiküszöbölésére. Mindenkinek nyilatkoznia kellett arról, hogy akarja-e folytatni, majd együtt találták ki a szabályokat, amelyeket szerződés formájában írásban is rögzítettek. Ezt aláírta mind a hét család és a munkájukat segítő szociális munkás is. Abban maradtak: ha valaki nem tud menni a közösen egyeztetett időpontban, akkor előtte vagy utána bepótolja, egyedül kimegy, és elvégzi a munkának a rá eső részét. Ezt követően már nem volt konfliktus, a kezdeti nehézségek után együttműködő csapat jött létre.

Fontos tanulási folyamat zajlik a projekteket megvalósító stábokban is. Nem szabad megspórolni azt az időt, ami ahhoz szükséges, hogy az egymást alig, vagy más szituációból ismerő emberek – most már munkatársként – más oldalról is megismerjék egymást, kialakítsák együttműködésük formális és informális kereteit, a mindenki számára elfogadható munkamódot, összeadják a tudásaikat, és igazi, a munkamegosztásban is jól működő csapattá váljanak. Ez csak akkor érhető el, ha rendszeresen tartanak munkamegbeszéléseket, a feladatok elosztása mellett folyamatosan elemeznek és értékelnek is. Ezt a tanulási folyamatot szupervíziós alkalmak is támogatták.

A képzések során elsajátítottakat a résztvevők egy része természetesen szeretné kipróbálni, cselekvésbe átfordítani, de egyben továbbra is tartozni ahhoz a csoporthoz, akikkel együtt tanult, együtt élt át felismeréseket, élményeket. Ezért fontos, hogy a képzést követően legyen rendszeres utánkövetés, a képzésben részt vettek találkozhassanak, a munkájukat, tevékenységeiket értelmezzék, és szakmai tanácsokat kapjanak a folytatáshoz is.

„A tréningeknek, képzéseknek is nagy a közösségfejlesztő hatása, sőt, talán nagyobb, mint a kisebb közösségi programoké, mert a rendszeres találkozásnak, beszélgetéseknek köszönhetően mélyebb ismeretségek alakulnak ki, és csoportként több információhoz jutnak hozzá.” (szakmai vezető)

A közösségfejlesztési folyamatnak meghatározó szerepe lehet az emberek szocializációjában, hiszen az nem ér véget a gyermekkorral. **Ha a közösségfejlesztésnek sikerül belépnie a szocializációs folyamatba, akkor hosszú távú változásokat tud generálni a közösség és annak tagjai életében.**

Az emberek szocializációja elsősorban azokban a közösségekben zajlik, amelyekben részt vesznek, ahol megélik az odatartozás érzését, ahol tapasztalataik útján elsajátítják a közösség normáit, a társadalom szabályait. Akiknél ez a tanulási folyamat bármilyen okból nem jön létre, azok értetlenül állnak az őket körülvevő világban.

Magyarországon a kulturális változást is eredményező rendszerváltás után a felnőttkori szocializáció fókuszába közösségfejlesztési szempontból a közösségi és demokratikus létre való felkészítés került. Jó példáért a skandináv felnőttképzési rendszer felé fordulunk, ahol az önszervező és önirányító tanulókörökön

és a népfőiskolákon keresztül zajlik a tudás megosztása, a társadalmi kommunikáció és a tudatosság fejlesztése. Mindkét forma – tanulókör, népfőiskola – tudásátadásának módszere a cselekvésen keresztüli, párbeszéd útján való tanulás. A népfőiskolákból Magyarországon is kiépült egy különálló intézményrendszer, de a tanulókörök (önszervező körök, párbeszédkörök) munkájának szervezése és segítése nem intézményesült; módszerként azonban használják egyes népfőiskolákon és közösségfejlesztési folyamatokban. A felnőttképzés egyéb területén az ebben rejlő lehetőségeket még nem aknázták ki.

Nem szabad szem elől téveszteni, hogy általában azért veti magát alá az ember egy tanulási folyamatnak, hogy a tanult készségek és tudások segítségével valamilyen cselekvésen keresztül egy feladatot megoldjon. Ezeknek a tanulási folyamatoknak a kulcsa a párbeszéd, hisz a beszélgetések során tudatosodik az emberekben a helyzetük, amelynek eredményeképpen megfogalmazódik a változás szükségessége, és ennek érdekében hozzálátnak a cselekvések sorozatának a felépítéséhez, és így a tanulók saját maguk tanáraivá válnak. A dialóguson alapuló tanulás során fontos, hogy a párbeszéd egyenlőségen alapuljon, jelen legyen a szolidaritás és a különbözőségek elfogadása.

5.2. A „képessé válás”

„Az angol szakirodalom elkülöníti az *enablement* és az *empowerment* fogalmát, különválasztva ezzel egy folyamat két fázisát. Az *enablement* szó szerinti fordítása lehetne a magyar szaknyelvben használt képessé tétel, míg az *empowerment* kifejezéssel több helyen – kissé erőltetettnek tűnően – „hatalommal való felruházásként” találkozunk. Az *enablement* a képessé tétel azon fázisára vonatkozik, amikor individuális szinten történnek változások, mikor az egyén felismeri saját belső erőforrásait, önbizalma megerősödik, képessé válik saját szükségleteinek/vágyainak artikulálására, saját elképzeléseinek megvalósítására. Ugyanide tartozik még az is, amikor egy csoport jut el az önmeghatározás szintjéig, és vállal fel közös érdekeket, célokat (…) Az *empowerment* ennél jóval több nyilvános, ha úgy tetszik, „civil” elemet tartalmaz. Az *empowerment* a képessé tétel azon fázisa, amikor az önmeghatározáson túljutva, a valahová tartozás örömteli élményétől megerősödve, a közösségnek nyíltan fel kell vállalnia érdekeit/céljait, tárgyalóképessé kell válnia más hatalmi csoportok képviselőivel szemben, fel kell ismernie saját hatalmi pozícióját, és mernie kell élni ennek a hatalomnak az eszközeivel a közösség érdekében. A képessé tétel ezen fázisában már nem az egyéni, illetve csoportos motivációk feltérképezésén, megerősítésén van a hangsúly, hanem a már kialakult elképzelések ütköztetésén, a hatalmi viszonyok átrendezésén (ha más nem, legalább szemlélet szintjén, hiszen onnan lehet továbblépni). Az *empowerment* egyik lényeges, bár kevésbé hangsúlyozott és gyakorolt eleme az,

amikor a hatalmi helyzetben lévő csoportokat tesszük képessé ennek az újfajta viszonyrendszernek az elfogadására, próbáljuk bevonni ebbe a másféle hangnemet kívánó diskurzusba, ami főleg a mai Magyarországon lenne fontos feladat, bár nem kizárólag a szociális munkáé.[24]

A közösségfejlesztő *képessé tevő* szerepet tölt be a közösségi önszervezés és fejlesztés során. **A közösségfejlesztő nem tesz mást, mint segíti a közösséget a maga által választott út megtételében.** Az irányt mindenképp a közösségnek kell megválasztania, a vezetőknek csupán annyi a feladatuk, hogy szaktudásukkal segítsék a különböző cselekvési irányok felmérését, kiválasztását, illetve segítsék a közösség tagjait abban, hogy a cselekvések megtevéséhez szükséges készségeket és tudásokat megszerezzék. Vagyis a „képessé tevő" vezeti a fejlesztési folyamatot, és közben a következőkre összpontosít: közösségi szinten felkelti az emberekben a gazdasági és társadalmi kondícióik változtatása iránti igényt, a szervezeteket bátorítja a cselekvésekért való felelősségvállalásban, a közös célkitűzéseket támogatja, a személyes kapcsolatokat erősíti.

A közösségfejlesztő a közösséget a maga által választott út megtételében segíti.

„Azok az emberek, akiket mi most bevontunk, és akár a közösségi munkás képzésben részt vettek, de az ottani elsődleges célcsoport tagjai, azok az emberek hatalmas változáson mentek keresztül. Mérhető, látható, hogy mikor decemberben kezdtük a képzést, akkor még nagyon szorongva és elbizonytalanodva jöttek ide, hogy mit akarunk mi tőlük és mibe akarjuk mi őket bevonni. És ma már cikket írnak, szerveznek, nagyon aktívak és többen is vannak, akik az adott önkormányzatnál munkát kaptak. Helyben elkezdtek mozgolódni, elkezdtek szervezkedni… és felfigyeltek rájuk. Ők, amikor a programunk véget ér, már nem fognak visszazuhanni, mert egy új tapasztaláson mentek át, egy új érték fejlődött ki bennük, amit az ottani önkormányzatok, családsegítők, civil szervezetek hasznosítani fognak." (programvezető)

A szegénység nemcsak hazánkban, hanem világszerte nő, s a kirekesztettek a szegényeknél is többen vannak. Különösen akkor látjuk ezt így, ha Henderson okfejtéseit alkalmazzuk a kirekesztettség megértéséhez. Szerinte **azok is kirekesztettnek számítanak, akik nem férnek hozzá a megfelelő információhoz, ami kizárja őket abból, hogy beleszóljanak saját életük alakításába.** A közösségi tanulás azért is eszköze a kirekesztettség elleni küzdelemnek, mert mérsékli az információhiányt.

[24] Lakatos Kinga (2009): *A képessé tétel folyamata.* Az érdekérvényesítés esélyeinek növelése a szociális és közösségi munkában. Budapest: Közösségfejlesztők Egyesülete, 10–11. o.

A közösségfejlesztés nem tudja önmagában kezelni a szegénységet, de mint hozzájáruló foglalkozás, más szakmákkal együttműködve hatékonyan tudja kezelni a problémákat és képes változásokat elérni. Fontos, hogy a közösségfejlesztés szemléletmódja és a közösségi eszközök alkalmazása is megjelenjen a szegénységben élőkkel végzett munka során. A szociális ellátás mellé be kell tudnunk hozni az önálló életre képessé tevő/váló alternatívát is a változást igénylő emberek életébe, hogy megtanulhassák saját életük irányítását, problémáik megoldását, és képessé váljanak a társadalmi és önfenntartó folyamatokban való cselekvő részvételre.

A tanulókörök

Svédországban a XX. század legelején alakult meg az első tanulókör a munkásszövetség egyenlőségre irányuló törekvéseinek eredményeképpen, amely az egyenlőséget az oktatásban is meg akarta teremteni. Ezzel kívánta kiszélesíteni a tanulás lehetőségét, bevonva a munkás- és parasztrétegeket. Napjainkra a tanulóköröknek olyan támogató-szervező rendszere alakult ki Svédországban, amely a teljes országot lefedi, és többek között lehetőséget biztosít a demokrácia, a nyilvánosság, a közösségi részvétel, az önnevelés területeinek tanulmányozására.

A tanulókör nem formális felnőttképzési forma, nincs hierarchizált rendje. Nincs felnőttképzéssel foglalkozó intézményhez sem kötve, ezért mindenki számára elérhető. Nemcsak egy képzési lehetőség, hanem egyben fórum is, mely arra irányul, hogy befolyásolni tudjuk azt, ami velünk és körülöttünk zajlik. Emellett a társadalmi tapasztalat kommunikációjának és a társadalmi tudatosság fejlesztésének is teret ad, ami a szélesebb körű és mélyebb demokráciához vezet.

A társadalomra és a helyi közösségekre is próbál hatással lenni a tanulókör, találkozási lehetőségeket, alkalmakat teremtve az emberek számára. Kis csoportok jönnek össze, az ismeretek szabad keresése és cseréje jellemzi. A csoportok összetétele általában nagyon változatos, különböző tudásokkal, készségekkel rendelkező emberek alkotják.

A tanulókör egy szabad ismeretkeresési forma, ahol a résztvevők egyenrangú állampolgárok, akik arra törekednek, hogy megértsék a körülöttük zajló társadalmi folyamatokat. A formális képzésekkel szemben a nagyobb demokrácia, nagyobb tudatosság és önbizalom az ismérvei.

A résztvevők a tanulókörön keresztül fejlesztik a kommunikációs és az együttműködési készségeiket, a kulturális, társadalmi és politikai életben való részvétel hogyanját, tudatosságuk, aktivitásuk növekszik. A tanulókör célja továbbá, hogy a résztvevők kapcsolatai és viszonyai a körön kívül is szélesed-

jenek. A tanulás a résztvevők saját szükségletére és érdeklődési területére épül. A munkát a demokratikus értékek jellemzik, melynek fényében az egyének közötti tapasztalatcsere és az elemzés kerül előtérbe. A tanulmányok nagyban függnek a résztvevők aktív részvételétől a munka megtervezése és kivitelezése során. A tanulókörben végső soron a mindennapok szituációinak megértéséhez és kezeléséhez kap segítséget a résztvevő.

A tanulókörök szervezése előtt fel kell térképezni azt a tudást, ami a helyi emberek sajátja, és azokat a készségbeli vagy tudásbeli hiányokat, amelyeket szeretnének bepótolni. Ehhez három egyszerű kérdést teszünk fel: *Mi az, amihez a legjobban ért? Ebbéli tudását megtanítaná-e helyi érdeklődőknek? Van-e olyan érdeklődési köre, amiről szívesen tudna többet, és azt megtanulná másoktól?* A kérdezést követően összeáll a lista, hogy kik és mit tanítanának és tanulnának, majd ennek alapján megkezdődik a különböző témákban a csoportok szervezése. A csoportok közösen gondolják végig, hogy az adott témában miről is szeretnének hallani, majd elkezdődnek a rendszeres találkozások, a tudás átadása, cseréje.

Példa: ***Közös tudás projekt***

A Közös tudás projekt fókuszában a formális és nem formális képzési alkalmak szervezése állt, öt térségben: Észak-Abaúj, Sajó-mente, Bodrogköz, Mezőcsáti és Edelényi kistérség. A nem formális képzési alkalmakat a tanulóköri forma jelentette, melyet azért választottunk, mert olyan településekről van szó, ahol többéves múltja van a közösségfejlesztésnek, ahol az ott élő emberek között már elindult egy közös gondolkodás a településükről, az ott élők lehetőségeiről. Változások kezdődtek, amelybe jól illeszkedik a tanulókör, sőt segítheti is azzal, hogy a helyben megfogalmazott hiányzó tudásra helyben meglévő tudás adódik át; illetve a helyi cselekvésekben a részt vevő emberek köre bővül, és elkötelezettségük erősödik.

A tanulóköröket kutatás előzte meg, amelyet a Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszéke végzett. Az öt térségben *tankatalógust* készítettek, amely tartalmazta azokat a tudásokat, amelyeket az emberek szívesen megtanítanának másokkal, illetve azokat, amelyeket szívesen tanulnának meg másoktól.

Erre a kutatásra építve szerveződtek a *tanulókörök*, térségenként öt témában, témánként öt alkalommal. Az öt térségben összesen 25 tanulókör volt, ez 125 alkalmat jelentett, amelyeken összesen 1080 fő vett részt (van olyan személy, aki több alkalmon is ott volt). A témáját tekintve főleg hagyományápolás (kézimunka, tánc, fafaragás), gasztronómia, kézművesség, számítógépes ismeretek, nyelvismeret, mezőgazdasági és gyógynövény-ismeretek jelentek meg. A demokráciáról, az állampolgáriságról való tanulás igénye még ezekben a térségekben sem fogalmazódott meg, annak ellenére, hogy közösségfejlesztők több éve jelen vannak. Ez nyilván betudható annak is, hogy az állampolgárrá válásra való felkészítés hiányzik mind a közoktatásból, mind a felnőttképzésből, így hiányzik

az a gondolat is, hogy ezzel dolgunk van, erről ismereteket kell szereznünk, gondolkodnunk kell róla, ahhoz, hogy jobban tudjuk csinálni.

Ennek ellenére a tanulókörök nagyon sikeresek voltak. Nemcsak azért, mert sokan részt vettek benne, és mert sok új ismeretet szereztek a résztvevők, hanem azért is, mert egy másféle gondolkodás indult meg a felnőttképzésről. A tervezés során több helyen is felmerült, hogy van-e nekik közük egyáltalán a felnőttképzéshez, szervezőként, megvalósítóként és „tanárokként"? A tanulókörök végére rájöttek, hogy nemcsak az a felnőttképzés, ha valaki hivatalos keretek között szakmát tanul, hanem az informális mód is. Az is tanulás, amit ők is tesznek, ha összeülnek közösen tervezni, majd megvalósítani ezeket a terveiket. Emellett közösségi kezdeményezéseik is megerősödtek, hisz arra a sok emberre, akik bekapcsolódtak, már számíthatnak a települési munkák során, illetve ezzel segítséget is kaptak az aktív mag bővítésére. Elmondásuk szerint sokkal könnyebb volt az emberek megszólítása így, hogy egy konkrét tevékenységre hívták őket, mint amikor csupán közösségi beszélgetésre.

A párbeszédkör

A párbeszédkör megvalósításában, módszereiben, formájában hasonlít a tanulókörökhöz. A különbséget a céljaikban határozhatjuk meg. A párbeszédkört Magyarországon Hankiss Elemér és társai a demokrácia tanulásának elősegítésére vezették be a 90-es évek elején, a demokratikus döntéshozatalban való részvétel fokozásának céljával, melyben a vita és a párbeszéd közötti különbségeket azonosítják, és párbeszédkörök szervezését szorgalmazzák.

Magyarországon mintaként használhatjuk a felnőttképzési rendszer fejlesztésére Skóciában kidolgozott és alkalmazott kereteket, ahol „*közösségfejlesztés*" helyett rendszeresen a „*közösségi tanulás és fejlesztés*" fogalmát használják. „A közösségi tanulás és fejlesztés tanulással és társadalomfejlesztő tevékenységgel járó munka, amelyet az emberekkel, csoportokkal saját közösségeikben végzünk, különböző formális és informális módszerek alkalmazásával. A legfontosabb meghatározó elem, hogy a programokat, tevékenységeket a közösségekkel és résztvevőkkel folytatott párbeszéd során alakítjuk ki. A közösségi tanulás/fejlesztés fő célja az egyének és közösségek segítése életük valódi problémáinak megoldásában, a közösségi cselekvés és a közösségi alapú tanulás segítségével." [25]

[25] Vercseg Ilona (2007): *Közösségi tanulás és fejlesztés.* Parola, 4. sz.

6. Közösségi szolgáltatások

6.1. Szolgáltató közösségek

A közösségi fejlesztőmunka során jellemzően új szolgáltatási tevékenységek jönnek létre, s a feltárt igények és kapacitások hatására a meglévőknek is módosul a profilja. Gyakran maga a közösségi beavatkozás is egy szolgáltatáshoz kötődik, vagy egy szolgáltatás létrehozásával indul, például egy közösségi színtér megnyitásával, újranyitásával.

Ha *közösségi szolgáltatásról* beszélünk, a tevékenység tartalmától függetlenül is sokféle dolgot érthetünk alatta. Mivel a közösségfejlesztés alapja a bevonás, aktivizálás, a részvétel lehetőségének biztosítása, a közösség aktív részvételének fokozása, szervezettségének erősítése, ezért egy szolgáltatás közösségi jellegén elsősorban az olyan alárendeltségi viszonyok és magatartásminták megtörését értjük, amelyben passzív, kritikus, ellátotti szerepeket alakítanak ki és tartanak fenn azok, akiknek a szolgáltatást nyújtják. A kölcsönösséget, az egyenrangúságot kell tehát szem előtt tartani, minél több fronton lehetővé tenni, és ösztönözni a bekapcsolódást, a hozzájárulást (a szolgáltatás igénybe vevői és más szereplők felé egyaránt), hogy az egyén értékes lehessen közössége számára.

Közösségi alapú szolgáltatásról beszélünk, ha arra a közösségnek befolyása van, azt sajátjának érzi.

A fenti cél fókuszban tartása mellett más, tágabb értelmű jellemzőknek is szerepe van a közösségi szolgáltatás meghatározásban. Fontos, hogy helyben, a településen legyen, hogy valós szükségletekre érdemben reagáljon, hogy az önkéntesség szerephez jusson, hogy erőfeszítéseket tegyen az érdekeltek körének bővítésére, hogy építsen helyi erőforrásokra, hogy a közösség szolidaritása, összetartozása megnyilvánulhasson benne, vagy a közösség saját kezdeményezése legyen. **Közösségi alapú szolgáltatásról akkor beszélünk, ha arra a közösségnek befolyása van és érzelmileg is azonosul vele, a sajátjának érzi.**

Példa: **Önkéntes játszóház Kenézlőn**

2012-ben önszerveződés eredményeként jött újra létre játszóház Kenézlőn.[26] Kilenc helyi asszony önkéntes munkában, júliustól augusztus végéig fogadta hétköznapokon a szünidejüket töltő iskolásokat. A reggel nyolctól délután négyig tartó időszakban átlagosan napi 30 gyerek járt rendszeresen a játszóházba. Az ÉLETFA Segítő Szolgálat Egyesület mint fejlesztő, szakmai támogató és önkénteseket fogadó szervezet vett részt a programban. Az itt dolgozók kivétel nélkül tartósan munkanélküliek, így a bérpótló juttatás igényléséhez szükséges 30 napos munkaviszonyukat az önkéntes munkával tudták biztosítani. A játszóház a görögkatolikus egyház által ingyenesen biztosított, használaton kívüli karitászházában működött. A gyerekek részére szervezett szabadidős programokhoz az eszközöket az önkéntesek többnyire otthonról hozták magukkal, de kaptak néhány sporteszközt és írószereket az iskolától, a szülőktől és a Vöröskereszttől.

„Nekünk elsődlegesen az a célunk, hogy amikor egy ilyen közösségi folyamat elindul, akkor az embereket ráébresszük arra, hogy rendelkeznek olyan helyi erőforrásokkal, olyan helyi tudásokkal, amelyeket mozgósítva ők maguk is el tudják érni a céljaikat és meg tudják valósítani az elképzeléseiket… És ez a játszóház pontosan erre jó példa… És most, ha csak ennyit sikerült elérni, hogy legalább az általános iskola néhány labdával segített, vagy azt,, hogy a görögkatolikus egyház rendelkezésre bocsátotta ezt az épületet, valamicske rezsidíjjal beszállt, már előrelépésről beszélhetünk. Ez a munka pont erről szól, a helyi erőforrások mozgósításáról, és ami a legszebb az egészben, hogy akik ide eljöttek önkénteskedni, maguk is beleraktak a saját tudásukat ebbe a munkába, és saját erőforrásaikat maguk is elkezdték mozgósítani." (Giczey Péter szakmai vezető)

A játszóház sikerét a magas gyereklétszám és a szülők lelkesedése igazolta vissza. A beszámolók alapján több napon is ki lehetett volna tenni a „teltház" feliratot. A kezdeményezés hosszú ideje kielégítetlen valós helyi szükségletre reagált. Legalább ilyen fontos azonban az a folyamat, melynek során az önkéntes munkát korábban nem végző, tartósan munka nélküli asszonyok megszervezték magukat. Ismét hasznosnak érezték magukat, a játszóház nyárvégi bezárását követően pedig már újabb közös tevékenységekben gondolkodtak.

„Szerintem mindenki beleadott mindent, amit lehetett. Mert jól érezték magukat itt a gyerekek, meg szerintem mi is. Terápia volt a gyerekeknek és a felnőtteknek is. Azért sokkal jobb közösségben lenni, mint otthon egyedül begubózni. Hát én már öt éve nem dolgozom." (Játszóházban dolgozó önkéntes)

„Mert tényleg csak annyira lenne szükségünk, semmi másra, hogy elismerjék, hogy mi is dolgoztunk, és valamit tettünk ezért a faluért. Mert szerintem tettünk. Akárhogy is van, a saját erőnket feláldozzuk, mert tényleg sok rossz gyerek is van. És a végén nem is voltak már olyan rosszak. Mindenki szeretett idejárni." (Játszóházban dolgozó önkéntes)

[26] A Kenézlőn készült kisfilm megtekinthető az alábbi linken: http://melyszegenyseg.hu/hirek_az_akcioteruletekrol/htmls/onkentes_alapon_megvalosulo_jatszohaz_kenezlon

A vidéki térségekben ott a legsúlyosabb az *intézmények, szakemberek, szolgáltatások hiánya*, ahol az esélyegyenlőtlenségek enyhítéséhez a legtöbb segítségre lenne szükség. Ugyanakkor ezek a térségek számos *célzott programnak, támogatásnak* is kedvezményezettjei. A stabil, hosszú távon jelen lévő, folyamatos személyes kapcsolatokat fenntartó szolgáltató intézményrendszer forráshiányos, gyenge, változó jogszabályi és finanszírozási viszonyok között küzd a túlélésért, miközben ad hoc módon érkeznek források, távoli szereplők által koordinált rövid projektek keretében – előkészítetlenül, kampányszerű mentőakciókként és adminisztratív kötelezettségként. De vannak jó példák is a hosszú távú folyamatos építkezésre, amikor a komoly vízióval, helyismerettel, felkészültséggel, elkötelezettséggel rendelkező vezetők képesek olyan szakmai stábot és menedzsmentet kialakítani, amely a lehetetlen és változó feltételek dacára érzékelhetően javítani tud a helyi közösség életén. Ez azonban kivételes emberek érdeme, és sajnos jellemzőbb a hozzá nem értés, a tájékozatlanság, ami gyakran kirekesztő és felelőtlen magatartással párosul. A legrászorultabbak tömegei nem jutnak megfelelő segítséghez ahhoz, hogy változtatni tudjanak életükön, még ha kliensként vagy indikátorként szerepelnek is a megfelelő elszámolásokban.

A helyi közösség, pusztán saját erőforrásaira támaszkodva, nem képes kitörni nehéz helyzetéből.

A mégis elérhető – jellemzően elégtelen – szolgáltatások is gyakran *szelektíven működnek*, legyen az ok akár kapacitáshiány, eredménykényszer, vagy kifejezetten a kirekesztő hozzáállás. A tájékozottabb, együttműködőbb, „könnyebb” ügyfelek előnyben részesülnek, a legszegényebbek pedig a közösségi házból és a települési rendezvényekről is kiszorulnak.

A szegénység elleni küzdelemhez társadalmi szolidaritás, állami szerepvállalás, koordinált és erős intézményrendszer, tehát külső segítség is szükséges, mert a helyi közösség, pusztán saját erőforrásaira támaszkodva, nem képes kitörni nehéz helyzetéből. Az önsegítő, önszervező kezdeményezések jelentősége a helyi kapacitásépítés, ám ez nem pótolja a strukturális problémákra válaszoló állami beavatkozást, viszont hozzájárulhat akár a támogatások jobb hasznosulásához is.

Az új helyi szolgáltatások kialakítása és a meglévő, elérhető szolgáltatások szempontjából egyaránt meghatározó, hogy a fejlesztő szakember és a helyi aktív magot alkotó emberek által együttesen elindított folyamat során megtörténjen az igények, a személyes érdekeltségek és az erőforrások, a helyi cselekvőképesség feltárása és nyilvános megfogalmazása. Ezzel *párbeszédet indítanak* a helyben élő, számottevő intézményes és informális szereplők, valamint a helyi közösségben befolyással nem rendelkező csoportok között,

együttesen teremtve meg a helyi közélet nyilvános fórumait. Mindez visszajelzést, felajánlásokat, javaslatokat és új együttműködési lehetőségeket teremt a területen szolgáltatásaikkal már jelen lévő intézmények számára.

A fejlesztő szakembernek már az első találkozóktól kezdve törekednie kell az *önszerveződés* erősítésére. Építsen rá, generáljon együttműködést a találkozók helyszínválasztásától a résztvevők gyerekeinek szervezett, a felnőttekével párhuzamos programjaiig. Építeni kell minden olyan előzményre, szokásra, amelyben a helyi lakosok közötti együttműködések, kölcsönös segítségnyújtások, szívességek teret kapnak, és újabb ilyenek létrejöttét is bátorítani szükséges. Minél több hasznos szereplehetőséget sikerül kialakítani az események, közösségi alkalmak, tevékenységek, beszélgetések tervezése, előkészítése, szervezése, lebonyolítása körül, annál több ember kapcsolódhat be aktívan, akik így sajátjuknak érezhetik a kezdeményezést, és kialakulhat bennük az elköteleződés a folytatásra.

Ezek az apró lépésekben, mindig a következő felmerülő nehézség leküzdésére szervezett, önsegítő módon megvalósuló közös tevékenységek már a közösségi szolgáltatásokhoz vezető útnak tekinthetők, amennyiben olyan új magatartásmintákat terjesztenek, segítenek meghonosítani és begyakorolni a kezdeményezők és újabb csatlakozók körében, amely nem kiszolgál és alárendel, hanem a hozzájáruláson, az egyenlő részvételen – általánosabban – a *közösségvállaláson* alapulnak. Az így kialakuló kompetenciáknak kulcsszerepük van abban, hogy amikor a közösség problémáinak rangsorolására, a célok és feladatok meghatározására kerül sor a folyamat során, bátran vállaljanak olyan ügyeket, amelyeket a közösség saját maga lesz képes kezelni és megoldani, vagy merjenek olyan helyi igényekre épülő szolgáltatásokat tervezni, amelyek az elérhető intézmények segítő közreműködésével, külső támogatások felhasználásával, de a helyi közösség tagjainak aktív közreműködésével és felügyelete alatt működtethetők.

Az első találkozóktól kezdve törekedni kell az önszerveződés erősítésére.

A helyi közösségi szolgáltatások feltételeznek valamilyen közösségi színteret a tevékenység bázisául, s általában kis célcsoport széles körű igényeire adnak komplex válaszokat. Képzett szakemberek helyett lelkes és rátermett laikusokra építenek, akik számára tanulási lehetőségeket és szakmai vezetést szükséges biztosítani. A tevékenységek támogatásában, fenntartásában közvetlenebbül a helyi közösségi szolidaritás tud megnyilvánulni (akár személyes közreműködéssel és infrastruktúrával is), és közvetettebb módon a szélesebb társadalmi szolidaritás (elsősorban finanszírozás, esetleg szakmai vezetés vagy képzés formájában).

Az érintettek közösségi szerveződése, kapacitásaik fejlődése már az első lépésektől helyzetük jobb megértését, érdekeik megfogalmazását és kifejezését eredményezi, s ennek következménye a könnyebb hozzáférés és sajátos igényeik figyelembevétele kell legyen a számukra jog szerint járó segítő szolgáltatásokkal és ellátásokkal kapcsolatban. Hogy ez hogyan tud ténylegesen a helyi támogató szolgáltatások érzékelhető fejlődésében, erősödésében megnyilvánulni, az átvezet az *intézmények és szakmák közötti együttműködés* témájához – amennyiben az illetékes helyi szereplőkben megvan a kellő jó szándék és elhivatottság arra, hogy szembenézzenek a kihívásokkal, amelyek a célcsoportjuk felől érkező jelzések formájában is nyilvánvalóak immár; vagy átvezet *a döntéshozatalban való részvétel* témájához, amennyiben jogaik érvényesítéséért és a méltányos bánásmódért az adott helyzetben küzdeniük szükséges.

6.2. Settlement[27]

Két okból is szükséges a szakirodalomban „settlementként" azonosított, sajátos és koncepciójában újra időszerűvé váló intézménytípus ismertetése. Ennek koncepciója egyfelől szinte teljes mértékben leképezi a fenti gondolatmenet főbb megközelítéseit, másfelől pedig nemcsak hasonló koncepcióval, hanem több esetben nevesítve is, tehát settlementként indítottak helyi közösségi szolgáltató központokat a mélyszegénység program egyes akció-területein.

A settlement mint közösségi központ egyszerre több célt valósít meg.

„A settlement egy olyan közösségi központ, mely egyszerre több célt valósít meg. Hozzájárul a helyi közösségek fejlődéséhez, fejlesztéséhez, szabadidős tevékenységeknek nyújt teret, segíti a szociális problémák megoldását, információt nyújt, és segíti a különböző emberek, csoportok és közösségek közötti kommunikációt, a lakosság életminőségének javítását. Szolgáltatásait szabadon igénybe vehetik korhatár nélkül egyének, családok, közösségek. **A settlement konkrét lépéseket tesz a már meglévő kezdeményezések, szerveződések megerősítésére, a helyi közösségi erők integrálásáért, a társadalmi párbeszéd megszerveződéséért.** Így a helyi közösségi élet strukturáltabbá és szolidárisabbá válik, új mozgások indulnak be a közéletben, új fiatalok vonódnak be közösségi alapú programok szervezésébe, esetleg helyi igény és akarat alapján közösségi alapú szolgáltatások szerveződnek.

[27] Az angol „settlement" szó a letelepedettséget, az állandó jelenlétet fejezi ki. A közösségi munkában a settlementre (settlement ház, settlement mozgalom) még nem sikerült megfelelő magyar kifejezést találni.

Az igazi önszerveződést nemcsak a helyi programszervezés lehetősége, hanem a szervezett helyi közösségi érdekvédelem is motiválja. A settlement típusú működésben a helyi közösségi színteret vagy szomszédsági központot működtető helyi szervezetet az önkormányzat megfelelő szerveivel való együttműködésen felül egyetemisták és önkéntesek segítik.

Számos szolgáltatást nyújthat egy settlement, azok tervezésében és megvalósításában alapvető szempont a helyi közösség igénye, szükségletei és az érintettek részvétele. (…)

Lényeges, hogy szolgáltatásai nem ágazati elkülönülésben, hanem komplex módon, a különböző szakmák és az érintettekből szerveződő önkéntesek, civil szervezetek szoros együttműködésében valósulnak meg. A settlement eszme jegyében a hangsúly a szolgáltatások esetében azon van, hogy ne csak szakemberek és szakmai intézmények szolgáltassanak, hanem az érintettek is – az ő segítségükkel. Az ügyes-bajos dolgok intézésétől a megszervezett gyerekfelügyeleten át a beteglátogatásig széles a skála, és alkalom nyílik a közösség erőforrásainak mozgósítására."[28]

A Mélyszegénység programban megvalósult settlement kezdeményezések, kísérletek alapján is állítható, hogy szükségesek és működőképesek ezek az egyszerre többféle igényt is kielégíteni képes, a közösség aktivitására is építő intézmények. **Az elszegényedett vidékekre hosszabb-rövidebb időre visszatelepülő elkötelezett értelmiségiek mozgalmaként a settlement képes lehetne enyhíteni a szakember- és intézményhiányt, koncentrálni a szükséges erőforrásokat és közösségi kezdeményezések támogatásával szolgálni a társadalmi integrációt.**

Példa: **A „Hét falu" közösségi házak Eger körzetében[29]**

Célok és háttér. A „Hét falu – egy hálózat" program deklarált célja többek között a *„szolgáltatások, kapcsolathálózatok revitalizálása innovatív közösségi szolgáltató terek kialakításával".* A szakmai tapasztalati hátteret a SZETA Egri Alapítványának az egri Béke-telepen végzett 15 éves munkája adja. Az Alapítvány a telep mellett egy családi házból kialakított közösségi térben biztosít nyitott, elérhető szolgáltatásokat, programokat, érdekképviseletet, végez közösségfejlesztő tevékenységeket elsősorban a telepen élő roma családok számára. A „Hét falu"

[28] Giczey Péter (2012): A settlement mint szervező központ. In *Válogatott irodalmak, szakirodalmi összegzések a Peremhelyzetű és kirekesztett csoportokkal végzett szociális és közösségi munka* c. képzés II. részéhez. 17–18. o.

[29] Az esettanulmány legfőbb forrása a *Falu Város Régió* 2012/1–2. számában megjelent *„Sajnos a hátrányos települések között vagyunk" – Pillanatkép a mélyszegénység kezelését célzó lokális programokról* című cikk (Farkas Zsombor – Kóródi Miklós 2012); további adatforrás a Farkas Zsuzsannával (szakmai vezető) készített interjú, ill. a TÁMOP 5.1.3-as pályázathoz készült megvalósíthatósági tanulmány.

közösségi házak kialakításának és működtetésének célja e gyakorlat kiterjesztése a környező rászoruló (romák által magas arányban szegregátumban lakott) településeken. A program legnagyobb ambíciója, hogy a helyi civilek felkészítésén, aktivizálásán keresztül elérjék, hogy a projekt során beüzemelt közösségi házakat és az azokhoz kapcsolódó szolgáltatásokat települési civil szervezetek vegyék át, pályázati források bevonásával biztosítva a projekt eredményeinek fenntartását.

Tevékenységek és módszerek. A „Hét falu" közösségi házak önkormányzati tulajdonban vannak, a program keretében felszerelték őket, kialakították az infrastrukturális hátteret, finanszírozzák a működési költségeket. A házak folyamatos nyitva tartással fogadják az ügyfeleket. Alacsonyküszöbű szolgáltatásokat nyújtanak, az igénybevételnek nincsenek feltételei. Fő szolgáltatásaik a szociális ügyintézés, információnyújtás, tanácsadás. Az Alapítvány megközelítése szerint a settlement ház az a kiindulási pont, ahová a kapcsolatfelvétel, a terepmunka során „beviszik" a helyieket, s ha már „bent vannak", akkor megkezdődhet velük egyfajta szociális, közösségi munka. Olyan szabad térként értelmezik a közösségi házat, ahol vannak ugyan szervezett programok, de fontosabb, hogy bármikor, bárki bemehet. Példa erre a hevesaranyosi közösségi ház, ahová a közmunkások ebédszünetben bejártak pingpongozni, és néhány alkalommal az őket ellenőrző polgármester is csatlakozott hozzájuk. A gyerekeik iskola- vagy óvodabuszát váró bükkszentmártoni szülők délutánonként a közösségi házban beszélgetnek – legalább a gyerekek megérkezéséig. Minden találkozás, „belépés" egy lehetőség a folyamatos kapcsolattartásra, a különböző problémák megbeszélésére. Ennek generálását, az információk cseréjét a *szociális asszisztensek* mint közvetítők tudatosan végzik. Fontosak a *civil kerekasztalok*, amelyek a settlement házra, annak tevékenységeire alapozva jöttek létre. Céljuk a település, a közösség ügyei, jövője iránt érdeklődők összefogása, együttgondolkodásuk elősegítése. A közösségi házakban különböző *klubok, csoportok* működnek (ifjúsági klub, kézműves- és praktikaklubok), délutánonként a gyerekeket fogadják; ezek fontos eszközei a projekt más tevékenységeibe való bevonásnak is (pl. pályaorientációs tréningek, felzárkóztató és OKJ-s képzések, civil műhely). A közösségi házaknak településenként közel azonos heti programjuk van (ezek településenként egyedi, alkalmi programokkal egészülnek ki).

6.3. Szolgáltató intézmény és közösségfejlesztés

Közvetetten kapcsolódik a közösségi szolgáltatások témájához, amikor a helyi alapellátást biztosító szolgáltató intézmény (az általunk ismert példákban szociális szolgáltatásokat nyújtó szervezetek) bővíti profilját azzal, hogy körzetében kötelező alaptevékenysége mellett közösségi fejlesztőmunkát is felvállal, szervez. Ehhez a szándékon és tudáson fölül további szervezeti kapacitásokra is szert kell tenni. Ennek megfelelően forrásszervezésben és programfejlesztésben aktív, innovatív intézmények vannak e körben. Két (EU-s támogatásokkal is preferált) intézménytípus kapcsol össze hangsúlyosan fejlesztőmunkát és közösségi funkciókat: a Biztos Kezdet Gyerekházak és a

Gyerekesély programok részének számító közösségi szolgáltató házak. Alapvetően eltér jellegében az előbbiektől, amikor a közösségi célú kapacitásbővítés nem egy épületben üzemeltetett intézménytípust jelent, hanem laikus segítők felkészítésével hoz létre az intézmény körzetében működő hálózatot a helyi közösségi lehetőségek bővítése érdekében. Hasonló rendszerre a Mélyszegénység program akcióterületein több példa is van.

Példa: **Szociális mentorok, közösségi munkások, önkéntesek**

A Berettyóújfalu térségében megvalósuló „Összefogás a jövőért" program szakmai stábjában a közösségfejlesztő, szociális munkás és területfejlesztő mellett négy *szociális mentor* is helyet kapott, akik a munkájuk zömét a hozzájuk tartozó településen végzik. Rendszeres helyi jelenlétük biztosítja a kapcsolatot a programba bevont résztvevőkkel és az egyéb helyi szereplőkkel. Munkájuk során szorosan együttműködnek a családsegítő szolgálat munkatársaival. A szociális szolgáltató a konzorcium tagja is (Bihari Szociális Szolgáltató Központ), a pályázatot pedig úgy építették fel, hogy a települések többségében fizikailag is együtt (egy helyen) dolgoznak a mentorok és családgondozók, így napi szintű a kapcsolat.

A mentorok fontos partnereivé váltak a helyi közösségből érkező, nem feltétlenül szakképzett közösségi munkások és önkéntes koordinátorok. Utóbbiak kiválasztása és képzése szintén a projekt keretein belül valósult meg, elsősorban azzal a céllal, hogy a projekt lezárást követően a helyi közösségekben maradjanak olyan emberek, akik aktivitásukkal és elsajátított tudásukkal fenn tudják tartani a megkezdett folyamatokat.

A program keretében hat településről összesen 18-an vettek részt a 60 órás *közösségi munkás* és 30 órás *önkéntes koordinátor* képzésen. A részvétel feltételei között nem szerepel meghatározott iskolai végzettség, legfontosabb szempont a közösségi aktivitás. Ennek megfelelően a képzést elvégzők köre az iskolai végzettséget, életkort és korábbi munkatapasztalatot tekintve meglehetősen vegyes volt. A végzett közösségi munkások saját településeiken dolgoznak, szorosan együttműködve a szociális mentorokkal. Fontos eleme a programnak, hogy az önkéntesek és közösségi munkások rendszeres szakmai műhelyek keretében osztják meg egymással és a programban dolgozó többi szakemberrel a munkájuk eredményét és a tevékenységük során felmerülő tapasztalatokat, dilemmákat. Ez a folyamatos visszajelzés egyrészt megerősíti a résztvevőket, másrészt lehetőséget ad a program munkatársai számára a későbbi tevékenységek tervezésére.

A közösségi munkások és önkéntes koordinátorok által „felkarolt" helyi ügyek településenként változnak, de szinte mindenhol megjelenik az utóbbi időszakban hiányzó közösségi rendezvények szervezése. Bálok, kirándulások, klubok szervezésében vesznek részt, folyamatosan bevonva a megvalósításba az igényüket jelző helyi lakosokat. Működésük néhány hónapos időszaka alatt már bekerültek a helyi köztudatba, a települések önkormányzatai, oktatási intézményei számítanak a munkájukra.

A közösségi munkás és önkéntes koordinátor képzésen résztvevők mindannyian saját településeiken dolgoznak, és nem ez a munka jelenti számukra a megél-

hetést. Tevékenységüket a program végén is tudnák folytatni, de ezzel kapcsolatban több mentor is szkeptikus. A helyben elindított közösségi folyamatok könnyen megszakadhatnak a program végén, amikor az ezeket generáló mentorok befejezik munkájukat egy-egy településen. A program lezárásával a közösségi munkásokat és önkéntes koordinátorokat összefogó szakmai támogatás is megszűnik, ami szintén komoly kockázat a további működésükben. Ezzel együtt a bevont településeken a programmal kapcsolatos kezdeti idegenkedéssel szemben már egyértelműen elismerik, és támaszkodnak a mentorok és közösségi munkások tevékenységére.

„Sok mindent elindított a programunk. A településekről most jön az a pozitív visszajelzés, hogy de jó, hogy itt vagytok. A települések zömében azt hallottuk az indításkor, hogy nincs itt semmi. Nem volt sok-sok éve se egy közösségi esemény semmi és egy kicsit olyan magába fordulóak lettek az emberek is. Meg inkább a viszályok erősödtek, az ellentéteket sorolták, amikor valamiről érdeklődtünk… Aztán mikor a közösségi beszélgetésekkel meg a közösségfejlesztő folyamatokkal sikerült egy kicsit az embereket felrázni és mentoraink segítségével szerveződtek közösségi események, akkor azt láttuk, hogy felszabadultak az emberek… A közösségek elkezdtek kialakulni, és ezáltal a szociális helyzetüket is másképp érzik.” (Kissné Pásztor Irma, programvezető)

7. Szakmák és intézmények közötti együttműködés

A Mélyszegénység program előírta a szociális szakma bevonását, de a települési közösség életére még számtalan intézmény és szakma hat. Ilyenek például: *körzeti orvos, rendőrség, iskola, védőnő, családsegítő és gyerekjóléti szolgálat, művelődési ház, óvoda, kistérség/járás, önkormányzat, civil vagy nonprofit szervezetek, polgárőrség, önkéntes tűzoltó egylet, nyugdíjasklub stb., emellett nemzetiségi önkormányzat, falugondnok, munkaügyi kirendeltség, szociális gondozó, idősek klubja/napközi otthona, könyvtár*.

A közösségfejlesztő a települési közösség megismerése, feltérképezése során – amellett, hogy ajtókon kopogtat, hogy minél több személyes beszélgetést folytathasson, kapcsolatokat és bizalmat építsen, feltárja a helyi tudást és cselekvőerőt, megtalálja a véleményformálókat, informális vezetőket – hivatalos formában is felveszi a kapcsolatot a helyi intézményi szereplőkkel. Vagyis nemcsak a sok embert ismerő pedagógussal, vagy a település problémáira rálátó és jövőképpel rendelkező képviselővel beszélget, hanem „az" iskolával, „az" önkormányzattal stb. rendszeres formális viszony kiépítésére is törekszik. A hivatalból információkkal, szolgáltatásokkal, lehetőségekkel rendelkező, a helyi ügyekben érdekelt szakmákat, intézményeket igyekszik a közösségfejlesztési folyamat elkötelezett támogatóivá, résztvevőivé tenni. Így a gyakorlatban a közösségfejlesztő beavatkozása olyan párbeszédet alakít ki, amely új viszonyokat hoz létre, új helyzetekben, új szereplőkkel. A találkozók megszervezésében a meghívás, a napirend és a finanszírozás tekintetében is felelősséget vállalnak a formális szereplők és a bevont lakossági csoportok tagjai – kezdeményezőkészségük, érdekeltségük, lehetőségeik vagy feladatuk szerint.

A kapcsolatokat, a bizalmat széles körben, több szinten kell építeni, kezdeményezni, mivel nemcsak az intézmények nem tudják megoldani saját problémáikat a vonzáskörzetükön belüli együttműködés, összefogás nélkül, hanem – ami ennél fontosabb – **a helyi közösségek sem tudják megoldani problémáikat nyitott és rugalmas intézmények nélkül.** Szükséges, hogy a civil – önsegítő, önszervező, önkéntes – kezdeményezéseket az intézmények erkölcsileg és szakmailag, a képessé tétel minden bekapcsolható eszközével támogassák, hiszen ennek számos hozadéka lesz az egyén, a közösség és az intézmények számára is.

7.1. Miért fontos a szakmaközi, intézményközi munka/együttműködés?

Az erőforrások csekélyek a probléma és a feladat nagyságához, jellegéhez képest. Tágabb értelemben az egyenlőtlen esélyek mint probléma, vagy a társadalmi integráció mint cél vagy feladat csak egy sokkal szélesebb horizonton látható be, mint ami az ágazati rendszerben specializálódó alapellátást, szolgáltatást nyújtó szereplőknek adott a napi tevékenységeik során. Az egyre jobban és pontosabban körülhatárolt szakmai, intézményi fókuszok, kompetenciák végül is egy szűk „lőrésszerű" rálátást biztosítanak a települési problémák egy-egy meghatározott szeletére és végső soron így a „humán szolgáltatás" a saját szerepei szerinti szeletekre bontja az egyes embert is (tanuló, beteg, rászoruló, gyanúsított stb.).

A települési közösségben érintett, feladattal, felelősséggel felruházott intézmények, szolgáltatók, szakmák/szakemberek közötti koordináció, összefogás abból a szempontból is nagy fontosságú, hogy ezek egyes, jól körülhatárolt *célcsoportjai* együttesen, tágabb értelemben *a helyi lakosság egészét* teszik ki, és valószínűleg éppen ez az a szint, ahol a kívánatos változásokat elérni, mérni, kimutatni lehetne. A települési életminőség javulása egy olyan összetett tevékenységet feltételező komplex cél, amelynek már a megfogalmazása kitűzése, megtervezése is javíthat a napi alaptevékenységek kilátástalanságán. Bármilyen pozitív elmozdulás pedig rögtön jobb kondíciókat teremthet a humán szolgáltató szakemberek napi munkájához, eredményesebbé válhat segítő tevékenységük.

Az eltérő nézőpontok, megközelítések megismerése inspiráló is lehet.

További érv a szakmaközi, intézményközi munka mellett, hogy az eltérő nézőpontok, megközelítések, lehetőségek megismerése inspiráló lehet a résztvevők számára. Az eltérő hátterek, tudások, és az egymásétól különböző feladatok ellenére éppen az azonos vagy hasonló terepen dolgozók lehetnek azok, akik megérthetik egymást, és a másik szereplő minden nehézségében saját nehézségeikre is ráismerhetnek. Mint ahogy felismerhetik azt is, hogy egyesíthetnék erőiket, hogy közösen mozgósítsanak újabb erőforrásokat annak érdekében, hogy hatásuk lehessen a települési közösség egészére is. Ennek révén, végső soron, saját szakmai vagy intézményi küldetésüket teljesíthetnék be. Az együttműködés a szolgáltatások fejlődésén túl olyan előnyökkel járhat, mint az egyes „ügyfelek" képessé tételének, képessé válásának folyamattá szervezése a támogató, segítő szakemberek közötti egyeztetés eredményeként, vagy hogy az intézmények a *teljes embert,* s nem pusztán a szolgáltatásaik szempontjából ellátásra szoruló ügyfelet látják az érintettekben.

7.2. Miért nehéz a szakmaközi, intézményközi munka/együttműködés?

Az intézmények, szakmák közötti együttműködés kialakításának nehézségei nem különböznek attól, amit bármilyen új együttműködés kialakítása, vagy már kialakult működési vagy munkamódok megváltoztatása kapcsán tapasztalhatunk. Ezek a megnevezhető nehézségek ráadásul ebben az esetben is éppen azok, amelyek egyúttal a koordinált közös munka szükségességét is alátámasztják. Alapvető nehézség a kapacitáshiány. Kevés az intézmény, kevés a szakember, a mégis elérhető szereplők belső problémákat, válságokat próbálnak kezelni változó környezetben, változó feltételek és elvárások mellett, forráshiányban, adminisztratív kényszerek között. Felsőbb szintű támogatás, biztatás, közvetlen érdekeltség nélkül a kapacitáshiány ellene hat annak, hogy az intézmények komoly idő- és energiabefektetéssel valami új rendszernek az alapját kezdjék el lerakni. Egyúttal nem kedvez annak sem, hogy olyan szereplőket vegyenek számításba lehetséges partnerként, akiket valójában csak felszínesen ismernek, akikről elsőre nehéz belátni, hogy milyen közös ügyük lehetne, és akikkel a bizalom kialakítása, az együttműködés alapjainak lefektetése nem hoz azonnali vagy rövid távú hasznot. Nem csak a napi rutin, hanem a társadalmi és politikai környezet sem kedvez a hosszú távú tervezésnek.

„Településen belüli intézmények között sincs együttműködés. Teljesen mindegy, mit mond az iskola igazgatója, szociális intézmény vezetője, az orvos, mert sohasem találkozik a véleményük."

„A három szektor egyáltalán nem tartja a kapcsolatot, sem a szektorok között, sem azokon belül nincs párbeszéd a térségben. Mindenki a saját feje után megy, ezért sem lehet átütő eredményeket elérni a térségben." (szakmai vezető)

7.3. Tapasztalatok

Az előbbiekben vázolt ellentmondásos helyzetnek megfelelően a Mélyszegénység program tapasztalatai is ellentmondásosak az ilyen együttműködések területén. Jóllehet ebben a programban elvárás volt a szakmaköziség, és a program ún. másodlagos célcsoportjaként a fent körülírt szereplők is nevesítve lettek, az egyes szakmai stábok saját megfogalmazása szerint az erre irányuló erőfeszítéseik nem értek el eredményt (vagy csak „papíron" jöttek létre, valós tartalom nélkül). Ugyanakkor más visszajelzések ellentmondani látszanak ennek a sommás állításnak. Amikor a tapasztalatok azt mutatják, hogy **a szükséges intézményi nyitottság és kezdeményezőkészség elsősorban a vezető személyén múlik,** az arra is bizonyíték, hogy **megfelelő elkötelezettség esetén igenis**

tágíthatók a szűkre szabott intézményi mozgásterek. Az is jellemző tapasztalata volt a Mélyszegénység programnak, hogy a különböző szakma- és intézményközi, vagy a döntéshozók összeültetését célzó fórumok, műhely-beszélgetések, kerekasztalok vagy képzések sikeresek voltak, és a résztvevők visszajelzései szerint igény mutatkozik az ilyen kezdeményezésekre. Miközben az együttműködéstől elzárkózó intézményi magatartásról számoltak be a helyi programok megvalósítói, azt is látni kell, hogy máshol éppen az intézményi szereplők voltak a kezdeményezők vagy partnerek a megvalósító konzorciumokban. Az olyan tapasztalatok is figyelmet érdemelnek, amelyek szerint merevnek és elzárkózónak mutatkozó intézmények munkatársai nyitottnak és érdekeltnek bizonyultak különböző informális együttműködési formák iránt.

A szükséges intézményi nyitottság és kezdeményezőkészség elsősorban a vezető személyén múlik.

„Könnyebben boldogulnak a mélyszegény célcsoporttal, mint az intézményekkel. Az intézmények falat húznak, amit nehéz lebontani. Ez azért van, mert irigyek, nem tartják kompetensnek azokat az embereket, akik dolgoznak a projektben, fásultak, és már nem akarnak fejlődni. Nagyon függ attól is, hogy hol ki a vezető." (szakmai vezető)

Példa: **Közösségfejlesztési szemlélet a nagyecsedi szociális intézményben**

A Nagyecsed Város Önkormányzata által megvalósított projektben[30] a szociális intézmény vezetője azt a nézetet vallja, hogy elsősorban az intézmény vezetőjén múlik, hogy alkalmaznak-e új szemléletet a munkájukban. Munkájuk ismertetéséből arra következtethetünk, hogy az ő nyitottságának köszönhető, hogy a közösségfejlesztés kezd meghatározóvá válni az intézményükben, a településükön és a térségben egyaránt. A pályázat megvalósítása során többször és több helyen hallottak a közösségfejlesztésről, aminek hatására szakmai műhelyeket szerveztek a téma iránt nyitott kollégák számára, közösségfejlesztő szakember bevonásával.

A szakmai területtel való ismerkedés mellett beépítették a közösségfejlesztést a Gyerekesély program közösségi házának munkájába, amelynek segítésére képzéseket szerveztek/szerveznek. A program hatására tudatosan keresik azokat a lehetőségeket, amelyek segítségével a közösségfejlesztés beépülhet az intézmény elképzelései közé, és a további projektekben és ötletekben mind szemléletben, mind lépéseinek tervezésében megjelenik a közösségi munka.

[30] Együtt az úton! – Közösségi felzárkóztatás a mélyszegénységben élők integrációjáért Nagyecsed mikrotérségében (TÁMOP-5.1.3.-09/2-2010-0024)

7.4. Lépésjavaslatok

A közösségfejlesztő elsősorban a kommunikáció, a kapcsolatok, a nyilvánosság fejlesztésével ér el hatást a települési közösségben. Főként ezek lehetnek a módszerei a szakmák és intézmények közötti együttműködés kezdeményezésére, erősítésére és bővítésére is.

Az együttműködés kialakításához először természetesen a kapcsolatfelvételt kell kezdeményezni (személyesen, a meghívó nem elég). Majd lehetőséget, alkalmat kell teremteni arra, hogy a felek minél jobban megismerhessék egymást. Ezek lehetnek kis közös projektek, közösen szervezett rendezvények, vagy alkalmi tevékenységek, olyan képzések, amelyek célzottan egy ilyen vegyes résztvevői kört szólítanak meg. Ezek a programok elősegíthetik, hogy felismerjenek olyan közös érdekeltségeket, amelyek alapját adhatják a további együttműködés közös tervezésének és elvezethetnek a tevékenységek egyeztetéséig, a közös cselekvésig. Ahhoz, hogy ezek a lehetséges lépések az érintettek által vezetett folyamattá szerveződhessenek, fontos eszköz lehet az, ha a fejlesztő szakember gondoskodik a találkozók rendszerességéről, ha az eredményekről emlékeztetők, összefoglalók születnek, amelyek mindig eljutnak azokhoz a szereplőkhöz is, akik éppen (még) nem tudnak részt venni a közös gondolkodásban.

„A másik nagy csomag a szakembereknek a képzése. Úgy gondolom, hogy ez nagyon jól jött, ez nagyon ráfért a társaságra, a helyi szociális szakemberekre, mert ez az előkészítés során is igényként merült fel, hogy nagyon le vannak terhelve, sok a munkájuk, nincs kihez fordulni. (…) Nagyon jó, hogy kistérségi szinten tudjuk ezt működtetni, mert van, amikor Bácsalmás tud segíteni, van, amikor mi tudunk segíteni. (…) ha nekik van lehetőségük, akkor tudnak minket segíteni, ha mással nem, tanáccsal. Vagy ha képzésük van, akkor tudják mondani, hogy elfértek, gyertek ti is. Ugyanígy fordítva, tehát ennek a gyakorlata így kiépül a kistérségben, és talán ez lehet a későbbi fenntarthatóságnak az alapja.” (szakmai vezető)

A hatékony közös munka érdekében a szolgáltatások munkatársait számos dologra kell felkészíteni, amelyek közül a legfontosabbak a következők[31]:

- Elsősorban annak felismerésére, hogy szakmájuk különbözik a többi szakmától, de egyenrangú azokkal. Ezt nem könnyű elérni, hiszen a különböző szakmák képviselőinek más-más státuszuk van a társadalomban, gyakran más a szociális hátterük, az oktatásuk, képzési idejük különbözik egymástól és a fizetésük, munkakörülményeik is eltérőek.

[31] Hopkins, Tom (2001): Interprofesszionalitás – rövid történet és áttekintés alapján. In Somorjai Ildikó (szerk.): *Amivel még nem számolunk…* Interprofesszionális együttműködés és szociális munka. Győr–Budapest: Széchenyi István Főiskola – Kávé Kiadó.

- Másodsorban fel kell ismerni azt, hogy minden szakmának megvannak a maga szerep-, hatalmi, befolyásolási és felelősségi határai, s hogy a szakmaközi munkastílus elkerülhetetlenül ezek tüzetes vizsgálatához. Továbbá az „ügyfelek” szakmaközi ellátása érdekében minden résztvevő szakma kész kell legyen arra, hogy hatalmi pozícióját feladja és másokkal megossza.
- Harmadsorban minden szakmának késznek kell mutatkoznia arra, hogy értékelni tudja a többi szakma hozzájárulását az ellátások, szolgáltatások megvalósításához. Azaz a szakmaközi ellátásban minden szakma azonos értékű hozzájárulást nyújt, ami nem jelenti szükségszerűen azt, hogy ezek költsége is ugyanakkora lenne a dolgozó vagy a szolgáltató szervezet számára.

Mindehhez a szolgáltatásnyújtás átfogó jellegének megértése, illetve az erre való érzékenység és ennek a megközelítésnek az oktatása szükséges, valamint hajlandóság és készség arra, hogy az ember gondolkodásában megnyíljon a többi szakma perspektívái felé azért, hogy összetettebben tudja megérteni a problémákat; képes legyen az együttműködő és az együtt dolgozó részvételre a gondozás és az ellátás gyakorlatában.

8. Részvétel a döntéshozatalban

A Mélyszegénység program egyik kimondott célja volt, hogy a mélyszegénységben élők érdekei és szempontjai jobban megjelenjenek a döntéshozatal és a tervezés helyi és térségi intézményeiben. A közösségi integrációt célzó programnak ezért a mélyszegénységben élők mellett úgynevezett másodlagos célcsoportjai voltak a helyi közigazgatás és ellátás intézményrendszerének szereplői. Ennek a másodlagos célcsoportnak egy szűkebb köre civil szervezetekkel és projektmunkatársakkal a Mélyszegénység program megvalósításában érintettként és lebonyolítóként is részt vett.

A programokban megvalósuló számos találkozás, egyeztetés, kiadvány révén a korábbihoz képest sokkal több információ áramlott az akcióterületeken, és a programban végzett tevékenységek kapcsán személyes, szakmai és szervezeti kapcsolati rendszerek épültek ki vagy fejlődtek tovább. A Mélyszegénység program kapcsán általában **nem jöttek létre olyan tiszta helyzetek, amelyben elmondható lenne, hogy helyi döntéshozói körök ennek hatására váltak volna érzékennyé és elkötelezetté legszegényebb választóik iránt.** Érdekegyeztetés elsősorban informális úton, kijárásos módszerrel és leginkább a projekt megvalósíthatósága, technikai lebonyolítása érdekében történt.

„Vannak olyan szemléletű önkormányzatok, akik csak az anyagi oldalról tudják a fejlesztéseket megközelíteni, nekik az az információ, hogy ez a projekt 170 millió Ft-ból gazdálkodik. Ha más nem is, ez biztos, hogy megmarad benne, az eredmények tekintetében nem vagyok meggyőződve, de egy kistelepülés életében ez is nagyon változó. Van, ahol azért nem tud partnerként közelíteni a település vezetése, mert azt érzi, hogy ez egy túl nagy történet, és ezért inkább elzárkózik. Ez egy nagyon érdekes jelenség, amikor csak hatalmi viszonyokban tud valaki gondolkozni, akkor alárendelődik a projekt alá. Van olyan, aki nem tud mit kezdeni azzal, hogy nem az önkormányzat orvosi rendelőjét újítottuk fel, hanem például egy egyházi kis termet. Ettől teljesen megsértődött a polgármester, hogy azt az egymilliót miért nem oda vittük, mikor teljesen őskori a hivatal épülete. És hát onnantól ő nagyon nehezen elmozdítható bármilyen irányba – nem jön el a műhelymunkába, nem lehet elérni, nem lehet felhívni, a szemedbe rábólint, hogy ott leszek, de nem jön el. Egy idő után nem is tettünk ebbe túl nagy energiát, de azért biztos, hogy hatott rájuk, hogy látják, hogy ott mozgolódás van.” (projektvezető)

A bonyolult helyi függőségi viszonyok és általában a demokratikus kultúra állapota miatt nyílt, átlátható nyomásgyakorlás, vagy olyan konfliktus, ami a nyilvánosság előtt zajló erőpróbaként jelent volna meg, jószerivel nem fordult

elő a programban. De arra sem volt példa, hogy közvetlenül az érintettek léptek volna fel szervezett módon a saját ügyükben. A szakmai stábok mint a helyi viszonyokba ágyazott és szolgáltatásokat nyújtó szereplők elsősorban együttműködő szerepeket alakítottak ki és gyakoroltak, amelyekben csak a legszükségesebb mértékben kevertek konfrontatív elemeket. Mivel a program hatására a mélyszegénységben élők szervezettségi szintje és így érdekartikulációs képessége is emelkedett, érdemes itt az *érdekegyeztetési lehetőségek három útját* megvizsgálni. Emellett szót ejtünk még a *közösségszervezés*ről, illetve a közösségi folyamat betetőzéséről: a közösség *önállósodásáról*, a közösség saját intézményeinek létrejöttéről.

8.1. Informális egyeztetések, nem hivatalos érdekkijárás

„A nem hivatalos csatornákon keresztüli befolyásolás" személy- és helyzetfüggő, nincsenek írott szabályai, egyszerre ellenőrizhetetlen és eredményes. Nem demokratikus, ugyanakkor kultúránk része. Ma Magyarországon az emberek nem igazán hisznek abban, hogy a hivatalos folyamatok működhetnek, ezért gyakran keresnek egyéni kijárásos utakat (ez alól a civil szervezetek gyakorlata sem kivétel). A nem hivatalos utakat használva magunk is hozzájárulunk azonban a demokratikus folyamatok hitelteleníteséhez, a beléjük vetett bizalom gyengítéséhez. Esetünkben pedig különösen a megfelelő kapcsolatokkal és tekintéllyel nem rendelkezők további kirekesztéséhez.

8.2. Szószólói szerep, érdekképviselet

Gyakran állítják szembe a szolgáltató és érdekvédő funkciókat azzal, hogy ezeket nem lehet szerencsésen keverni. Ugyanakkor ezek mégsem zárják ki egymást, ráadásul az érdekképviselethez sem szükséges minden esetben konfrontatív taktikát választani. Egy szolgáltatásokat nyújtó szervezet érdekvédő szerepét éppen hogy hitelesebbé, megalapozottabbá teheti az érintett közösséggel való közvetlen és rendszeres kapcsolat. **Ha egy kiszolgáltatott, kirekesztett célcsoporttal foglalkozó intézmény fejlesztő szervezetként határozza meg önmagát, akkor saját tevékenysége, szervezőereje révén érdekvédelmi képességgel ruházhatja fel közösségét, illetve közvetlenül is be kell töltenie érdekképviselő szerepet.** Érdekképviselő, szószóló szerepében az érintettek helyett jár el, jogi képviseletet lát el, tárgyal a döntéshozóval. A folyamatban ügyfélként megjelenő érintettek érdekeit a szakember védi, képviseli, a hatalmi játszma a döntéshozó és a szakember között zajlik.

A fejlesztő szervezetek általában érdekképviselő szerepet is betöltenek, emellett erősítik a közösség érdekvédelmi képességeit.

Nemcsak független jogvédők, hanem a társadalmi problémák elleni küzdelem más intézményes szereplői is próbálnak beleszólni az őket érintő kérdésekbe, igyekeznek hatást gyakorolni a szabályozások kialakítására, véleményezhetik a jogszabályokat a társadalmi egyeztetéseken keresztül, vagy éppen kezdeményezőként saját koncepciókkal, javaslatokkal állhatnak elő.

Nyilvánvaló, hogy kirekesztett közösségekkel foglalkozó fejlesztő szervezeteknek van dolga az érdekvédelem területén: nemcsak a közösség nevében föllépő érdekképviselőként, hanem a közösség saját érdekvédelmi képességének fokozása terén is. Ha közösségi alapon, a helyi igényekre, szükségletekre reagálva fejleszti szolgáltatásait, el kell, hogy jusson a hatalmi viszonyok (politika, gazdaság) közügyként való értelmezéséig, a változtatás szándékáig.

8.3. Közvetlen civil érdekérvényesítés

A demokratikus jogállamban a civil társadalom egyik funkciója a bennünket érintő döntések befolyásolása. Ez általában sem könnyű, de különösen nehéz a társadalmi kirekesztéssel sújtott közösségek esetében, melyeket a szegénység, a diszkrimináció, a lehetőségek hiánya megakadályoz a társadalomban való teljes körű részvételben. Ehhez a kirekesztettek bevonása a képessé tétel folyamatán keresztül vezet el. Mivel a kirekesztett közösségek többféle síkon is egyenlőtlenségek elszenvedői, ezért ebben a folyamatban az egyenjogúságért vívott küzdelem elkerülhetetlen.

A tudás megosztása a hatalom megosztásának egyik leghatékonyabb formája.

A fejlesztés céljaként meghatározott közösségi integráció során a sok, egymással összefüggő problémával szembenéző közösséget el kell tudni mozdítani a kirekesztettségből az aktív társadalmi részvétel irányába, hogy aktív állampolgárként, szervezett közösségként szólhassanak bele az őket érintő döntésekbe.

A „képessé válás” azt is jelenti: tudnod kell felállni, képviselni önmagad, tenni a saját életedért. Sok minden szükséges ahhoz, hogy egy közösségi ügyben az érintettek valódi szereplővé váljanak, nyomást gyakoroljanak, kivívják az ehhez szükséges respektust, méltóságot, önbecsülést, kompetenciákat. Mindehhez szervezettség, képzettség, fegyelem, az emberi, állampolgári, jogok ismerete, a tájékozódás készsége és igénye, valamint stratégia és szövetségesek kellenek. Szót érteni a hatalom képviselőivel, szerepelni a médiában, összefogni más szervezetekkel, illetve megtartani a közösség egységes fellépését mind külön „szakértelmet” igénylő feladat, amelyeknél megjelenik a képzés, a tanulás iránti igény, akár informális, akár formális keretek között. **Ez a képessé tétel egyik sarkalatos pontja – a tudás megosztása a hatalom megosztásának egyik leghatékonyabb formája.**

A közvetlen civil érdekérvényesítés elősegítésére a fejlesztő szakember bizalomépítéssel, a vezetők beazonosításával és közösségi szervezet építésével teszi képessé az érintetteket arra, hogy nyomásgyakorlással kényszerítsék ki a megoldást a döntéshozóból. Az érintetteket nem ügyfélként, hanem közösségük tagjaként, a csoport vagy szervezet alapítóiként vonja be annak érdekében, hogy közös tájékozódás, az elképzelések egyeztetése, képességeik fejlesztése révén a hatalmi viszonyok megváltoztatásával találjanak tartós megoldást problémáikra. A küzdelem a döntéshozó és a közösség között zajlik, a közösség célja a döntéshozói cselekvés kikényszerítése.

8.4. A közösségszervezésről

A közösségi munkának egy másik megközelítése és módszertana a *közösségszervezés*. A közös megoldásokat, az egyetértést, együttműködést szorgalmazó közösségfejlesztéshez képest **a közösségszervezés sokkal inkább fókuszál a politikai érzékenységre**. Fő kiindulópontja az, hogy leszakadt társadalmi osztályokat, sérülékeny csoportokat tegyen hatalmi tényezővé kifejezetten annak érdekében, hogy demokratikus eszközökkel befolyásolhassák az őket érintő folyamatokat. A hatalom a cselekvőképességet, a társadalmi, politikai és gazdasági változáshoz szükséges erőt képviseli, amelyet elsősorban az érintettek szervezettsége hoz létre. Az így létrehozott érdekvédelmi szervezetek követelések formájában fogalmazzák meg a széles körű tagság közös érdekeit, erőforrásaikat pedig a döntéshozókra való nyomásgyakorlásra használják. Ideális esetben a szervezett közösségi csoportok már a döntések előkészítésénél is a tárgyalóasztalnál ülnek, a szükséges társadalmi változások eléréséhez azonban szükségszerűnek tekintik a konfliktust és a harcot. A közösségszervezők új helyi vezetőerők kifejlesztésén dolgoznak, koalíciók létrehozásában és kampányok szervezésében működnek közre.

A hatalom a cselekvőképességet, a társadalmi, politikai és gazdasági változáshoz szükséges erőt jelenti.

A közösségszervezés gyökerei az Egyesült Államokba nyúlnak vissza, a módszer a nőjogi mozgalomból, a rabszolga-felszabadítási és a munkásmozgalomból táplálkozik. Alapvető célja a hatalom és az erőforrások igazságosabb újraelosztása. A közösségszervezés módszertanának alapjait Saul Alinsky dolgozta ki, ami az azóta eltelt közel egy évszázad tapasztalatai alapján jelentősen gazdagodott.

A közösségszervező megközelítésre, módszertanának alkalmazására nagyon kevés hazai példa van, meghonosításában és terjesztésében a Civil Kollégium Alapítvány vállalt kezdeményező szerepet.[32]

8.5. A közösség szervezettségi szintjének emelése: önállósodás, intézményesülés

A közösségi fejlesztőmunka során létrejövő szerteágazó tevékenységeket, új kapcsolatokat, kapcsolódási pontokat, platformokat, kommunikációs felületeket, együttműködéseket, csoportokat a megfelelő alakulási, érettségi fázisban intézményesíteni, az elért eredményeket formalizálni kell. Az önszervező folyamatok életben tartásának, segítésének, a különböző helyi tevékenységek beindításának egy ponton túl szükséges feltétele új szervezetek életre segítése, közösségi szervezetek alapítása. Annak érdekében, hogy az új közösségi intézmények kialakulásával a demokratikus folyamatok erősödjenek, a szervezetek rugalmasak, a tagság nyitott maradjon, megfelelő tanulási lehetőségek biztosításával lehet az alkalmas technikákat megismertetni, a szükséges attitűdöket kialakítani.

A közösség szervezettsége azért is fontos, mert csak szervezett keretek adnak lehetőséget a közösség önmeghatározására, a célok kijelölésére, tervek készítésére és megvalósítására. A közösségi csoportok alakulása és a programok fejlesztése tehát szoros összefüggésben van a szervezettség kérdésével, „a szervezettség magas szintje pedig a feltétele a közösség megújulásának, alkalmazkodóképességének és változtatási hajlandóságának. Az atomizált, vagyis szervezetlen és közömbös helyi társadalom a végsőkig kiszolgáltatott és a függőségek rendszerében él. Az önmagát megszervezni nem képes közösség partnerévé sem tudni válni senkinek, a kezdeményezők magányos hősök, akik rendszerint elbuknak. Az a szintű szervezetlenség, ami még mindig általánosnak mondható a hátrányos helyzetű térségekben, gátja minden fejlődésnek.”[33]

A hátrányos helyzetű térségekben jellemző szervezetlenség gátja minden fejlődésnek.

A helyi közösség szervezettségének kérdését nem lehet eléggé hangsúlyozni a külső kapcsolatok, a közösség képviselete szempontjából (stratégiai partner-

[32] A közösségszervezésről bővebben olvashat a következő webhelyeken: http://kozossegszervezes.wordpress.com, http://szervezzesszervezodj.blogspot.hu, www.civilkollegium.hu

[33] Vercseg Ilona (2011a): A közösségi munka folyamata és módszerei. In Nagyné Varga Ilona (szerk.): *Közösségi munka a családsegítésben*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó, 38–39. o.

ségek, nagyobb hálózatok, állampolgárok és intézmények közötti kommunikációs csatornák).

A megfelelő szervezettségi szint elérése a közösségfejlesztő visszavonulását, a folyamatból való kilépését is lehetővé teszi. A hátrányos helyzetű közösségek esetében azonban a szakmai segítségnyújtás nem szüntethető meg teljesen. A lehetőleg hosszú távon elkötelezett, (minél inkább) helyi szakemberek közreműködése továbbra is szükséges a koordinációban, az elakadások továbblendítésében, a folyamatok értékelésben, a továbblépés tervezésében, a döntéshozók és a jogalkotás befolyásolásában.

A szervezettség magas szintje a feltétele a közösség megújulásának, alkalmazkodóképességének és változtatási hajlandóságának.

9. Zárszó

Vajon miben más a közösségfejlesztés, ha kifejezetten a mélyszegénységben élők közösségeinek fejlődését, megerősödését kívánja elősegíteni? A Mélyszegénység program tapasztalatai alapján megállapítható, hogy nem eszközökben és módszerekben, hanem ezek alkalmazásának hangsúlyaiban ragadható meg különbség. Nem feltétlenül egyszerűbb a középosztályhoz tartozó szomszédság (és nem utolsósorban a helyi értelmiség) bevonása és elkötelezése egy széles körű együttműködést célzó, ezen alapuló közösségi folyamatba, de gyorsabban elérhető a szervezettség magasabb szintje, amellyel képessé válnak a megfelelő érdekérvényesítésre és forrásbevonásra. Ugyanakkor az alább felsorolt – és a módszertani anyagunkban részletesen kifejtett – módszertani fókuszok nemcsak a társadalom peremén élők közösségfejlesztése kapcsán relevánsak, hanem más közegekben is egyre nagyobb hangsúlyt kapnak fejlesztőmunkáink során.

Amikor azt mondjuk, hogy nem kell más módszer, elsősorban arra gondolunk, hogy minden közösségi munka alapja a rengeteg személyes beszélgetés, a bizalom építése egyének, majd a közösség szintjén, az egyes csoportok felkészítése, hogy megértsék egymást – és ehhez bizony sok idő kell.

A közösségi ház példájával könnyen megvilágítható, hogy mit jelent a hangsúlybeli különbség: egyrészt nyilvánvaló, hogy ilyen intézményre szükség van, függetlenül az egyes települések társadalmi helyzetétől. Másrészt könnyen érzékelhető, hogy ezek fontossága és szerepe nagyobb egy olyan közegben, ahol az egyéb szolgáltató infrastruktúra kiépületlen vagy elsorvadt. Hiszen az ilyen településeken az emberek súlyosabb nehézségekkel néznek szembe, mint ott, ahol más erőforrások is elérhetőek, a kommunikáció, a társas élet iránti szükséglet más platformokon is kielégíthető.

A mélyszegénység elleni küzdelemben, amelynek során súlyos diszkriminációs problémával, rasszizmussal, szegregációval is szembesülünk, az alábbi módszertani fókuszokra érdemes odafigyelni a közösségi fejlesztőmunka során:

- A bevonásnál és később, az egyes csoportok, klubok működésénél külön figyelmet kell fordítani és erőfeszítéseket kell tenni arra, hogy szembemenjünk a szegregációs folyamatokkal. A heterogén csoportok együttműködése eredményesebb. (Lásd részletesen 3.4. alfejezet)
- A kommunikáció írásos formájának mozgósító ereje általában is egyre korlátozottabb a közösségfejlesztésben. A mélyszegénységben élők esetében pedig azért is nagy a jelentősége az egyéb (ön)kifejezési formáknak, mert

kompenzálhatja hátrányukat ezen a téren. (Lásd „Nem csak a szavak – Kapcsolatépítés művészeti eszközökkel” c. pont)

- Képessé válni a szükséges tudás megszerzésére - ez a cél léptékében több időt és munkát igényel. A közösség fejlődése tanulási folyamat, mely a kirekesztettek önbecsülésének megerősítésétől az önálló tájékozódás készségéig és a kritikai gondolkodás igényéig kell, hogy vezessen. (Lásd részletesen 5. fejezet)
- A társadalom peremére szorult, elnyomott közösségek esetén az érdekérvényesítés is több erőfeszítést kíván, mint a megfelelő kapcsolatokkal rendelkező középosztálybeli közegben. (Lásd 8. fejezet)
- A közösségfejlesztés mint szaktevékenység általában időleges beavatkozást jelent. Itt változó szerepekben ugyan, de maradnia kell a fejlesztőnek. Azután is szükséges további szakmai támogatás, ha már a belső vezető erők kifejlődtek. (Lásd 8.5. alfejezet)
- Többször hangsúlyoztuk, hogy a közösségfejlesztés nem a megoldás, hanem egy hozzájárulás súlyos társadalmi problémák kezeléséhez. Széles körű együttműködés és felelősségvállalás, több intézmény és több szakma közös munkája kell, hogy hátterét adja a közösségi beavatkozásoknak. (Lásd részletesen 7. fejezet)

A közösségfejlesztés végül is szemléleti változást céloz, amikor emberek együttműködését kívánja új alapokra helyezni, újraszervezni az adott településen azzal a céllal, hogy befogadóbb társadalmi környezetet építsen fel.

Felhasznált irodalom

Csepeli Gyögy – Prazsák Gergő (2010): *El nem múló feudalizmus.* Budapest: Társadalmi Konfliktusok Kutatóközpont. http://konfliktuskutato.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=261:az-el-nem-mulo-feudalizmus&catid=28:posztfeudalizmus

Csongor Anna – Darvas Ágnes – Vercseg Ilona (2003): *Közösségi és civil tanulmányok*. Szakirányú továbbképzési szak létesítési és indítási kérelem, Budapest: ELTE TáTK, Szociális Munka és Szociálpolitika Szak.

Farkas Zsombor – Kóródi Miklós (2012): „Sajnos a hátrányos települések között vagyunk"- Pillanatkép a mélyszegénység kezelését célzó lokális programokról, *Falu Város Régió,* 1-2. sz.

Giczey Péter (2012): A settlement mint szervező központ. In *Válogatott irodalmak, szakirodalmi összegzések a Peremhelyzetű és kirekesztett csoportokkal végzett szociális és közösségi munka* c. képzés II. részéhez (4–6. modul). 15–19. www.melyszegenyseg.hu/dokumentumok/dokumentumtar_tartalma/Perem%20kepzes/handout_perem_II.pdf

Gyekiczky Tamás (1994): Emberi erőforrások és modernizációs stratégiák. Szociológiai adalékok az emberi erőforrás-fejlesztések és az emberitőke-beruházások társadalomtörténetéhez. Budapest: T-Twins Kiadó.

Henderson, Paul (2007 [2005]): *A kirekesztettek bevonása. Az európai közösségfejlesztés gyakorlatától a szakmapolitikáig.* Ford. Varga Tamás. Budapest: Közösségfejlesztők Egyesülete. /Parola füzetek./

Lakatos Kinga (2009): *A képessé tétel folyamata.* Az érdekérvényesítés esélyeinek növelése a szociális és közösségi munkában. Budapest: Közösségfejlesztők Egyesülete. /Parola füzetek./

Merton, Robert K. (1980): *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra.* Budapest: Gondolat Kiadó.

Putnam, Robert (2000): *Social Capital and Civil Society*. http://infed.org/mobi/robert-putnam-social-capital-and-civic-community/

Hopkins, Tom (2001): Interprofesszionalitás- rövid történet és áttekintés alapján. In Somorjai Ildikó (szerk.): Amivel még nem számolunk… Interprofesszionális együttműködés és szociális munka. Győr–Budapest: Széchenyi István Főiskola – Kávé Kiadó.

Vercseg Ilona (2007): Közösségi tanulás és fejlesztés. *Parola*, 4.sz. www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/cimsz/6A9D6086A69B5C77C12573F70032865A?OpenDocument

Vercseg Ilona (2011a): A közösségi munka folyamata és módszerei. In Nagyné Varga Ilona (szerk.) (2011): Közösségi munka a családsegítésben. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó. http://mek.oszk.hu/11900/11953/11953.pdf

Vercseg Ilona (2011b): Közösség és részvétel. A közösségfejlesztés és a közösségi munka gyakorlatának elmélete. Budapest: Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület.

Warren, Roland L. (1963): *The Community in America*. Chicago: Rand McNally.

Válogatás néhány szakma közösségi jellegű kiadványaiból

A Szociális Műhely ajánlásai (2010). In *Ajánlások a részvétel fejlesztéséért.* Debrecen: SZÖVETSÉG a Közösségi Részvétel Fejlesztéséért Egyesület, 26–30. http://polgarz.hu/uploads/documents/201007041725_szovetseg__szocialis_muhely_ajanlasai.pdf

Bass L. (szerk.) (2012): *Az ötödik év után.* Egy félbeszakadt akciókutatás története, 2006–2011. Budapest: Gyerekesély Közhasznú Egyesület. www.gyere.net/downloads/otodik_ev.pdf

Béres Tibor (2008): Mikrohitelezés és közösségfejlesztés. Konferencia-előadás. *Parola*, 4: 11–15. http://kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/e865e1dacf38e2818525663b007896c5/c8d67971f910c9e6c1257554003d701d?OpenDocument

Bodorkós Barbara – Kajner Péter – Kovács Edit – Peták Péter – Péterfi Ferenc (2005): RAJTunk múlik! Hogyan szervezkedjünk és képviseljük érdekeinket a lakóhelyünkön? Szerk. Kajner Péter. Budapest: Közösségfejlesztők Egyesülete. www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/99b0698cd023d1018525670c0080e328/46550f17dd9b2740c12570770036872d/$FILE/Rajtunk%20m%C3%BAlik.pdf

Darvas Ágnes – Ferge Zsuzsa (2013): Gyerekesély programok kistérségi alkalmazása. A gyakorlat dilemmái és tanulságai. Budapest: Gyerekesély Közhasznú Egyesület. http://gyere.net/downloads/gyerekes%C3%A9ly.pdf

Budai István (2007) (szerk.): „Az együttes tanulástól a közös munkáig…" A Leonardo da Vinci program által támogatott Európai szakmaközi együttműködés oktatási hálózata (European Interprofessional Educational Network – EIPEN). Nemzetközi projekt. Győr: Széchenyi István Egyetem Szociális Munka Tanszék.

Budai István – Nárai Márta (szerk.) (2011): *Közösségi munka. Társadalmi bevonás. Integráció.* Szöveggyűjtemény. Győr: Széchenyi István Egyetem. www.tamop544c.pli.sze.hu/attachments/article/20/kozossegi_munka_tarsadalmi_bevonas_integracio.pdf

Budai István (2013): Szakmaközi együttműködés a közösségi munkában. Parola, 4. sz. 3www.kozossegfejlesztes.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/05c93c1bb32e14e7c1257bc000426014?OpenDocument

Farkas Zsuzsanna (2011) Közösségfejlesztés, mint a cigánytelepek, cigány közösségek integrációs lehetősége. In Budai István – Nárai Márta (szerk.) (2011) *Közösségi munka. Társadalmi bevonás. Integráció.* Szöveggyűjtemény. Győr: Széchenyi István Egyetem. www.tamop544c.pli.sze.hu/attachments/article/20/kozossegi_munka_tarsadalmi_bevonas_integracio.pdf

Farkas Zsuzsanna (2012): Hidak és sorompók. A telepfelszámolásban, a településeken végzett terepmunka tapasztalatai és integrációs hatásai. *Társadalmi Együttélés,* 4. sz. www.tarsadalmiegyutteles.hu/id-69-tarsadalmi_egyutteles_2012_4_szam_farkas.html

Ferge Sándor (2010): *Beszámoló az eMultiCoop Szociális Szövetkezet 2009. évi tevékenységéről.* Szécsény: eMultiCoop Szociális Szövetkezet, http://emulti.coop

Giczey Péter (szerk.) (2008): *Közösségi munkás és önkéntes koordinátor képzés.* Módszertani kézikönyv. Debrecen: ÉLETFA Segítő Szolgálat Egyesület. www.eletfaegyesulet.hu/dokumentumtar/Modszertani_kezikonyv-Kozossegi_munkas_es_onkentes_koordinatori.pdf

Gosztonyi Géza (2008): A közösségi szociális munka és a közösségfejlesztés speciális kapcsolata Magyarországon. In Sipos Flórián (szerk.): *Közösségi szemlélet a szociális munkában.* Szöveggyűjtemény. „Community Care Approach: A Strategy for Social Inclusion" projekt. Debrecen: Debreceni Egyetem Szociológia és Szociálpolitika Tanszék. www.eszi.sze.hu/smtanszek/ccprojekt/MagyarTextbook.pdf

Háló (2010): Közösségi-HÁLÓ (tematikus szám). A szociális munka szakmai közéleti lapja. Szociális Szakmai Szövetség, XV. (8).

Horváth Lajosné (2004): *Módszertani útmutató a közösségi szociális munkáról.* Győr: Győri Családsegítő Szolgálat Észak-Dunántúli Regionális Módszertani Központ. www.cssk.hu/downloads/modszertan/szockoz.doc

Katona Krisztina (2008): A mural painting módszer. *Parola,* 3. sz. www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/a4c3bc5c90696b01c125751f003ba62b?OpenDocument

Kecskés Éva (2010): Közösségi szociális munka egy hátrányos helyzetű kistelepülésen. A szécsényi gyerekprogram (SZGYEP) lakhatási programja. *Háló,* 8: 11–16. www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=624&Itemid=154&lang=hu

Lakatos Kinga – Péterfi Ferenc (2010): A cselekvőképessé válás folyamatáról. Előadás. VII. Nyári Egyetem, 2010. július 31). *Parola*, 3. sz. www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/3b441168ae705ccfc12577c00050b999?OpenDocument

Nagyné Varga Ilona (szerk.) (2011): *Közösségi munka a családsegítésben.* Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.

Németh László (2010): Megalakult Szociális Szövetkezetek Országos Szövetsége (SzOSzöv). *Parola,* 2. sz. www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/9528663bb15602f3c125775b002d900f?OpenDocument

Parola a társadalmi tőkéről, Budapest, 2004. 3. sz. www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/b84c8c861998671e8525670c00815721/77f84e3228e213f8c1256f76003e49f0?OpenDocument#A%20t%C3%A1rsadalmi%20t%C5%91ke%20(social%20capita

Parola a társadalmi szolidaritásról, összetartó társadalomról. Budapest, 2010. 3. sz. www.kozossegfejlesztes.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/%C3%89vek%20szerinti?OpenView&Start=1&Count=30&Expand=4.2#4.2

Pataki György (2007): Bölcs „laikusok” – Társadalmi részvételi technikák a demokrácia szolgálatában. *Civil Szemle*, 3. sz.

Pataki György – Vári Anna (szerk.) (2011): *Részvétel – akció – kutatás.* Magyarországi tapasztalatok a részvételi-, akció- és kooperatív kutatásokból. Budapest: MTA Szociológiai Kutatóintézet.

Somorjai Ildikó (szerk.) (2001): *Amivel még nem számolunk…* Interprofesszionális együttműködés és szociális munka. Győr–Budapest: Széchenyi István Főiskola – Kávé Kiadó.

Vercseg Ilona (2004): *Közösségfejlesztő leckék kezdőknek és haladóknak.* Budapest: Közösségfejlesztők Egyesülete. /Parola füzetek./ www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/Azadatt.nsf/cb64d6a7ffc532248525670c0080efa5/c25665214fdbda8ec1256f1800529729?OpenDocument

Zám Mária (1994): A Settlement-gondolat időszerűsége Magyarországon. *Parola*, 2. sz. www.pafi.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/e865e1dacf38e2818525663b007896c5/071b3381c03b29a28525663b007eda51?OpenDocument

A projekt keretében két további módszertani útmutató is készült:

A szegénység elhatalmasodása és gyorsuló mélyülése mára kikerülhetetlen kihívásként jelenik meg a társadalom és intézményrendszerei számára. Döntő, hogy a megszólított társadalom és a helyi közösségek akarnak-e, s ha igen, tudnak-e változtatni a mélyszegénységben és kirekesztettségben élők helyzetén. Meg akarják-e/tudják-e teremteni a társadalmi, közösségi segítés és az önsegítés létrejöttének azt az elegyét, amely idővel lehetővé teszi a mélyszegénységből való kilábalást?

A „Közösségi lehetőségek a mélyszegénység elleni küzdelemben – Önszerveződés és szakmaközi együttműködés" című módszertani kiadványunkkal azokat szeretnénk megszólítani, akik a mélyszegénységben élők problémáira közösségi megoldásokkal próbálnak reagálni, legyenek bár közösségfejlesztők, közösségi munkások, közösségi gazdaságfejlesztéssel, társadalmi tervezéssel vagy közösségszervezéssel foglalkozók, vagy olyanok, akiket vonz a közösségi megoldáskeresés, bármely szakmában dolgozzanak is.

www.elyszegenyseg.hu

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
www.ujszechenyiterv.gov.hu
06 40 638 638

MAGYARORSZÁG MEGÚJUL

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.